

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Навчально-науковий кораблебудівний інститут

Кафедра екології та природоохоронних технологій

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Трохименко Г.Г.

« 09 » 12 2024р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

зі спеціальності 183 «Технології захисту навколишнього середовища»

**на тему: «SWOT-АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
БАШТАНСЬКОГО РАЙОНУ»**

Виконав: студент Медушенко І. В.

6281м групи

_____ (підпис)

Керівник роботи:

доцент кафедри, к.б.н.

(посада, науковий ступень вчене звання)

_____ **Мельничук С. С.**

_____ (підпис)

Миколаїв 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Факультет економіки та екології моря

Кафедра екології та природоохоронних технологій

Спеціальність 183 «Технології захисту навколишнього середовища»

Освітня програма «Технології захисту навколишнього середовища»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

Наконечний І.В.

(підпис)

« 09 » 12 2024 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенту Медушенку Ігору Васильовичу

(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «SWOT-аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району»

2. Керівник роботи Мельничук С.С.

Затверджені наказом ректора № 1108-УЧ від «24» 10 2024 року

3. Термін подання роботи: 05.12.2024 р.-10.12.2024 р.

4. Вихідні дані по роботі: 55 літературних джерела

5. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів)

I. Теоретико-методичні аспекти SWOT-аналізу.

II. Фізико-географічна характеристика Баштанського району.

III. SWOT-аналіз рекреаційно- туристичного потенціалу Баштанського району.

IV. Економічний розділ.

V. Охорона праці.

6.Перелік презентаційних матеріалів електронна презентація з 18 слайдів

7.Виконання розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I	Мельничук С.С., доцент	06.09.2023 р.	
II	Мельничук С.С., доцент	06.11. 2023 р.	
III	Мельничук С.С., доцент	08.02.2024 р.	
IV	Літвак О. А., доцент	05.06.2024 р.	
V	Маринець О. М., доцент	06.09.2024 р.	

8.Дата видачі завдання 10.09.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Підпис керівника
1.	Підготовчий етап: вибір теми, розроблення структури роботи, обґрунтування теми	вересень 2023 р.	
2.	Опрацювання об'єктної частини дослідження (теоретичний етап) та методики дослідження	вересень 2023 р. – січень 2024 р.	
3.	Проведення експериментальних досліджень з виявлення локалітетів досліджуваних видів.	лютий – травень 2024р.	

4.	Аналітичний етап – обробка та інтерпретація результатів експериментів	травень – вересень 2024 р.	
5.	Підготовка тексту магістерської роботи	вересень - листопад 2024 р.	
6.	Перевірка на наявність текстових збігів/ідентичності/схожості Із використанням програмно-технічного Засобу Антиплагіатної інтернет-системи Unichек	грудень 2024 р.	
7.	Рецензування магістерської роботи	07.11.24 р.- 30.11.24 р.	
8.	Попередній розгляд магістерської роботи на кафедрі.	05.12.24 р.- 14.12.24 р.	
9.	Офіційний захист магістерської роботи на засіданні АК	23.12.24 р.	

Студент Медушенко І. В.
(підпис) (ПІБ)

Керівник роботи Мельничук С. С.
(підпис) (ПІБ)

АНОТАЦІЯ

Дипломний проект містить 105 аркушів, 10 таблиць, 15 рисунків, перелік посилань 55 найменувань.

Метою даного дипломного проекту є застосування SWOT-аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу для розробки сценарію розвитку рекреаційно-туристичної галузі Баштанського району Миколаївської області. У роботі розглянуто особливості методу SWOT-аналізу, його переваги та недоліки, визначено сильні та слабкі сторони рекреаційно-туристичного потенціалу території Баштанського району, досліджено можливості та загрози для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу території Баштанського району, розроблено стратегії для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу території Баштанського району.

У першому розділі розглянуто поняття та основні елементи SWOT-аналізу та методику його проведення при дослідженні рекреаційно-туристичного потенціалу.

У другому розділі розглянута фізико-географічна характеристика території дослідження, особлива увага приділена факторам, які впливають на розвиток рекреаційно-туристичного потенціалу – адміністративний устрій, клімат, гідрографія, гідрологія, рослинність.

В третьому розділі охарактеризовано три групи факторів, які впливають на розвиток рекреаційно-туристичного потенціалу в Баштанському районі – туристично-рекреаційні ресурси, туристично-рекреаційні потреби та економічні можливості суспільства. На основі них проведено SWOT-аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району – визначено сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, розроблено декілька стратегій розвитку галузі.

В четвертому розділі проведено визначення розміру шкоди зумовленої засміченням земель в межах одного з природо-заповідних об'єктів Баштанського району.

В п'ятому розділі розглянуто питання охорони праці, а саме, основні положення техніки безпеки при формуванні екологічної стежки та при проходженні маршруту.

Ключові слова: SWOT-аналіз, рекреаційно-туристичний потенціал, Баштанський район, сильні сторони, слабкі сторони, можливості, загрози, стратегії.

ANNOTATION

The diploma project contains 105 sheets, 10 tables, 15 figures, a list of references of 55 titles.

The purpose of this diploma project is to apply a SWOT-analysis of the recreational and touristic potential to develop a scenario for the development of the recreational and touristic industry of the Bashtan district of the Mykolaiv region. The paper examines the features of the SWOT analysis method, its advantages and disadvantages, identifies the strengths and weaknesses of the recreational and tourist potential of the Bashtan district, explores opportunities and threats for the development of the recreational and tourist potential of the Bashtan district, develops strategies for the development of the recreational and tourist potential of the territory Bashtan district.

In the first chapter, the concepts and main elements of SWOT-analysis and the methodology of its implementation are considered when investigating the recreational and touristic potential.

In the second chapter, the physical and geographical characteristics of the research area are considered, special attention is paid to the factors that affect the development of recreational and touristic potential – administrative structure, climate, hydrography, hydrology, vegetation.

The third chapter describes three groups of factors that affect the development of recreational and touristic potential in Bashtan district – touristic and recreational resources, touristic and recreational needs, and economic opportunities of society. Based on them, a SWOT-analysis of the recreation and tourism potential of the Bashtan district was carried out – strengths and weaknesses, opportunities and threats were determined, and several strategies for the development of the industry were developed.

In the fourth chapter, the amount of damage caused by soil pollution within one of the nature reserve objects of Bashtan district was determined.

In the fifth chapter, the issue of labor protection is considered, namely, the main provisions of safety techniques when creating an ecological trail and when traveling the route.

Keywords: SWOT analysis, recreational and touristic potential, Bashtan district, strengths, weaknesses, opportunities, threats, strategies.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ SWOT-АНАЛІЗУ

1.1. Поняття й основні елементи SWOT-аналізу

1.2. Методика проведення SWOT-аналізу

РОЗДІЛ 2. ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАШТАНСЬКОГО РАЙОНУ

РОЗДІЛ 3. SWOT-АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАШТАНСЬКОГО РАЙОНУ

3.1. Туристично-рекреаційні ресурси Баштанського району

3.2. Туристично-рекреаційні потреби Баштанського району

3.3. Економічні можливості суспільства Баштанського району

3.4. SWOT-аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району

РОЗДІЛ 4. ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ, ЗУМОВЛЕНОЇ ЗАСМІЧЕННЯМ ЗЕМЕЛЬ В МЕЖАХ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ПРИІНГУЛЬСЬКИЙ»

4.1. Загальні відомості

4.2. Порядок визначення засмічення земель

4.3. Визначення розмірів шкоди внаслідок засмічення земель

4.4. Розрахунок розміру шкоди від засмічення земель в межах території регіонального ландшафтного парку «Приінгульський»

РОЗДІЛ 5. ОХОРОНА ПРАЦІ

5.1. Правила техніки безпеки під час проходження туристичного маршруту екологічної стежки.

5.2. Вимоги до формування туристських груп та учасників туристсько-спортивних походів

5.3. Обов'язки і права керівника та заступника керівника туристської групи

ВСТУП

В умовах тривалої економічної рецесії туристична індустрія постраждала в усьому світі через превентивні заходи з подолання пандемії коронавірусу та продовжує страждати через військові дії та невизначеність подальшого розвитку ситуації в Україні. Закриття кордонів, відсутність міжнародного повітряного сполучення, обмеження на в'їзд туристів на міжнародні напрямки та військові дії на нашій території призвели до значного зменшення доходів громадян та зростання психологічної напруги серед жителів України. Все це призводить до зростання попиту на рекреаційно-туристичні послуги в Україні.

Нинішня ситуація є не лише проблемою, а й можливістю для розвитку внутрішнього туризму в Україні. Історично в Україні туризм не вважався галуззю економіки, але у 2019-2021 роках думка експертів змінилася, оскільки загальна додана вартість, створена галузями, пов'язаними з туризмом, становила 11,6% ВВП. на 11,6% ВВП. Відтак туризм, як форма дозвілля, має значний вплив на економічний і соціальний розвиток різних регіонів країни і сприяє наповненню місцевих бюджетів, залученню інвестицій, формуванню нових транспортних комунікацій та зв'язків, розбудові рекреаційно-туристичної інфраструктури та створенню нових робочих місць.

Рекреаційна спроможність або репрезентативність будь-якої території характеризується її рекреаційно-туристичним потенціалом, який включає різні складові, від історичного та природного до територіального благоустрою. Кожна територія має різний рекреаційно-туристичний потенціал, а напрями та методи його використання відрізняються залежно від виду ресурсів і виду надання послуг.

Інтеграція України до європейських структур через Угоду про асоціацію з Європейським союзом відкриває нові шляхи для: просування національних рекреаційно-туристичних продуктів на міжнародний ринок,

участі у світовому інформаційному просторі, сучасного передового досвіду організації та проведення туристичних заходів. Одним із пріоритетних напрямків сучасного та перспективного регіонального розвитку Миколаївської області, в тому числі і Баштанського району, є відпочинок і туризм, тобто, рекреаційно-туристична галузь. Розвиток цієї галузі дає можливість забезпечити працевлаштування місцевого населення, покращити соціальну інфраструктуру, відродити економіку регіону шляхом залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій, підвищити якість життя місцевого населення, покращити екологічний стан регіону за рахунок додаткового фінансування природо-охоронних заходів. Основу привабливості Баштанського району в рекреаційно-туристичній галузі формують природні умови та ресурси, історичні пам'ятки, об'єкти культури, які сприяють розвитку багатьох видів туризму.

Отже, рекреаційно-туристична діяльність відіграє важливу роль у національній системі регіонального розвитку, забезпечуючи раціональне використання, охорону та відновлення природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території. Саме тому, комплексна оцінка розвитку рекреаційно-туристичної галузі Баштанського району за допомогою SWOT-аналізу дозволить визначити можливості та загрози розвитку туристично-рекреаційної галузі на найближчі декілька років.

Проаналізувавши літературні джерела, можна сказати, що для використання та проведення SWOT-аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу регіону, як ефективного інструменту в процесі управління сталим розвитком регіону необхідне більш детальне дослідження. Адже туризм в Україні в умовах тривалого воєнного стану зазнав глобальних і дуже серйозних змін. Зміна уподобань рекреантів, зміна причин для поїздок на відпочинок, зміна туристичної аудиторії – все це докорінно змінило і продовжує змінювати рекреаційно-туристичну галузь. При цьому незрозуміло, що на нас чекає далі і які зміни на нас очікують.

Мета роботи – застосування методу SWOT-аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу для розробки сценарію розвитку рекреаційно-туристичної галузі Баштанського району Миколаївської області.

Для досягнення мети були поставлені такі *задачі*:

- проаналізувати особливості методу SWOT-аналізу, його переваги та недоліки;
- визначити сильні та слабкі сторони рекреаційно-туристичного потенціалу території Баштанського району;
- дослідити можливості та загрози для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу території Баштанського району;
- розробити стратегії для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу території Баштанського району.

Об'єкт дослідження – рекреаційно-туристичний потенціал території Баштанського району.

Предмет дослідження: сильні та слабкі сторони, можливості та загрози для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу території Баштанського району.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ SWOT-АНАЛІЗУ

1.1. Поняття й основні елементи SWOT-аналізу

SWOT-аналіз – це аналітичний метод, який використовується для оцінки сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз, пов'язаних із конкуренцією, що впливають на особу або підприємство у різних сферах діяльності [1]. Використовується не тільки для оцінки підприємств, а й для оцінки територій, районів, областей, об'єктів природно-заповідного фонду тощо.

SWOT-аналіз – це процес установлення зв'язків між найбільш характерними для підприємства можливостями, загрозами, сильними сторонами (перевагами), слабкостями. Результати якого можуть бути використані для формулювання та вибору стратегій підприємства у майбутньому.

Абревіатура SWOT складається зі скорочень слів (критеріїв) – strengths, weaknesses, opportunities, threats. Далі детально розглянемо кожен критерій (рис. 1.1).

S (Strengths) – сильні сторони – це унікальні характеристики та переваги, завдяки яким об'єкт дослідження виділяється серед конкурентів. На прикладі туристичних підприємств це можуть бути: клімат, природні умови, надійно налагоджені бізнес-процеси, велика клієнтська база, кваліфікований персонал, різноманітні природні ресурси, широкий спектр послуг, репутація бренду [1, 2].

W (Weaknesses) – слабкі сторони – це недоліки, які негативно впливають на об'єкт дослідження. Наприклад, відсутність технологій (наприклад, таких як, очищення каналізаційних стоків або стічних вод, сучасних 3D технологій) або інструментів (наприклад, таких як, управління персоналом, технологічного забезпечення), відсутність певних послуг,

нестача навичок у персоналу, вузький діапазон послуг, що надаються, нестача ресурсів або їх нераціональне використання і т.д. [1, 2].

Рисунок 1.1. Шаблон для матриці SWOT аналізу [3]

O (Opportunities) – можливості – це зовнішні фактори, які можуть сприяти досягненню поставлених цілей об’єктом дослідження або отримання певних конкурентних переваг. У випадку аналізу туристичної компанії – це вільні ринки, поява нових технологій та кандидатів, які ними володіють, зміни законодавства та заборони на виїзд з держави. Таким прикладом може бути поява масштабних технології мовного моделювання, які зменшують витрати на перекладачів, завдяки використанню сучасних програм штучного інтелекту [1, 2].

T (Threats) – загрози – це такі зовнішні фактори, які можуть спричинити збитки для суб’єкта дослідження. Наприклад, це може бути поява одного або декількох сильних конкурентів, економічний спад в державі чи окремому регіоні, несприятливі законодавчі зміни, фінансова криза та нестабільні економічні та політичні внутрішні умови в країні [1, 2].

На ці чотири критерії SWOT-аналізу одночасний вплив мають і позитивні і негативні фактори, які мають різне походження – внутрішнє і зовнішнє.

Сильні сторони та можливості належать до позитивних факторів об'єкта дослідження, але при цьому на сильні сторони впливає тільки внутрішнє середовище об'єкта дослідження, а на можливості тільки зовнішнє середовище.

Слабкі сторони та загрози належать до негативних факторів об'єкта дослідження, але, при цьому на слабкі сторони впливає лише внутрішнє середовище об'єкта дослідження, а на загрози тільки зовнішнє середовище.

SWOT-аналіз використовують не лише для корпорацій або окремого підприємства, але й для оцінювання і перспектив розвитку окремих галузей в певному регіоні, територіальній громаді, наприклад в рекреаційно-туристичній або природо-заповідній галузі Миколаївської області. Приклади SWOT-аналізу у рекреаційно-туристичній галузі наведено на рисунках 1.2, 1.3.

Сильні сторони	Слабкі сторони
• Незвичайний інтер'єр • Гарні кухарі • Власний сайт з онлайн-бронюванням та онлайн-чатом • Таргетована реклама • Співпраця з лідерами думок	• Невелика кількість посадкових місць • Немає своєї доставки • Маленький вибір коктейлів
Можливості	Загрози
• Відкрити ще одну точку в популярній локації • Зробити гостей постійними клієнтами • Потрапити в популярні інтернет-видавництва	• Планується підвищення податків • Посилюються правила перевірок пожежної безпеки • Відкриття конкурентного закладу поруч

Рисунок 1.2. Приклад SWOT-аналізу туристичної фірми [2]

Тобто, SWOT-аналіз – це один з методів аналізу внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на функціонування і розвиток підприємства або регіону. Саме SWOT аналіз дає чітке уявлення про ситуацію на підприємстві або в регіоні та вказує на можливі напрямки його розвитку. Це дозволяє розробити ефективні стратегії, використовуючи сильні сторони підприємства або регіону та знаючи його слабкі сторони. Саме SWOT-аналіз допомагає мінімізувати ризик невдачі та ризик фінансових втрат.

Сильні сторони	Слабкі сторони
• Наявність постійних клієнтів • Співробітництво з багатьма готелями у популярних країнах • Регулярні акції • Можливість створити тур за побажаннями клієнта	• Немає власного сайту, лише чати у месенджерах • Відсутність ефективної реклами • Рідко з'являються нові напрямки • Страхування не входить до ціни туру
Можливості	Загрози
• Вихід турів на нові напрямлення • Швидкий розвиток із власним сайтом та попитом на подорожі • Створення власної агенції	• Сезонність турів • Кризова ситуація у країні • Стихійні лиха

Рисунок 1.3. Приклад SWOT-аналізу туристичного оператора [2]

При використанні методу SWOT-аналізу користуються матрицею, для заповнення якої використовують від 4 до 10 запитань. Приклад заповнення матриці SWOT аналізу наведено на рисунку 1.4.

На підставі виявлених сильних та слабких сторін, можливостей і загроз розробляються стратегії. Виділяють чотири типи стратегій в залежності від того, з використанням якої пари зовнішніх та внутрішніх факторів, вони побудовані:

Рисунок 1.4. Приклад заповнення матриці SWOT аналізу

- стратегії SO. Їх називають стратегіями активного наступу, оскільки для них характерне використання можливостей шляхом застосування сильних сторін компанії. Тобто, ця стратегія базується на потужному розширенні організації та одночасному використанні можливостей. Як приклад, це інвестування в розвиток штучного інтелекту (ШІ) для розширення продуктових лінійок товарів чи послуг або розширення природо-заповідних територій для збільшення видів та продуктів рекреаційної діяльності.

- стратегії ST. Їх називають консервативними стратегіями. В цьому випадку використовуються сильні сторони для запобігання або зменшення впливу загроз. Тобто, ця стратегія передбачає, що сильні сторони повинні бути використані для боротьби загрозами із зовнішнього середовища. Як приклад, це розробка і провадження агресивної рекламної кампанії на ринках, де з'являються нові конкуренти або їх нові продукти.

- стратегії WO. Ці стратегії ще називають конкурентними стратегіями, їх особливістю є використання можливостей при одночасному усуненні слабких сторін організації. Перевагою в такій ситуації буде дружнє середовище, завдяки якому компанія може зберегти свої позиції на ринку. Як приклад, це навчання та перекваліфікація співробітників для освоєння більш сучасних нових технологій та методик.

- стратегії WT. Цей блок стратегій ще називають оборонними стратегіями. Тобто, в цьому випадку, негативні фактори переважають над позитивними, є ризик краху організації, і виникає питання чи може організація позбавитись слабких сторін, щоб запобігти загрозам. Такі стратегії передбачають розгляд найгірших сценаріїв, включаючи вихід з ринку. Як приклад, це закриття нерентабельних проектів, для того щоб зосередити ресурси на декількох основних продуктах або, якщо у центрі уваги стоїть виживання компанії – злиття з іншою компанією.

Шаблон, який можна використовувати для зображення стратегій сумісно з зовнішніми та внутрішніми факторами наведено на рисунку 1. 5.

	Можливості	Загрози
Сильні сторони	SO стратегії	ST стратегії
Слабкі сторони	WO стратегії	WT стратегії

Рисунок 1.5. Шаблон для оцінки стратегій

Метод SWOT-аналізу – це ефективний метод експертної оцінки поточного стану соціального, економічного та екологічного розвитку систем різних рівнів організації, що дозволяє розробити найбільш ефективну стратегію їх розвитку за рахунок успішного використання сильних сторін та можливості для пом'якшення ефекту впливу слабких сторін і загроз із зовнішнього середовища. Такий підхід дозволяє виявити проблеми розвитку системи, а також проаналізувати причини цих проблем, спрогнозувати майбутній розвиток за умови використання альтернативних варіантів рішень, вибрати найкращий варіант з урахуванням наявних ресурсів і незалежних факторів зовнішнього середовища. Якщо говорити про важливість SWOT-аналізу, то його, безсумнівно, дотримуються на етапі стратегічного планування на національному, регіональному та місцевому рівнях, під час розробки стратегій розвитку регіонів, міст, підприємств, установ.

При цьому проведення SWOT-аналізу не потребує значних ресурсів, а натомість на основі досвіду експертів та статистичних даних дозволяє отримати систематизовану та структуровану по блокам інформацію, необхідну для визначення ефективного шляху розвитку соціальної, економічної та екологічної систем. Однак під час стратегічного аналізу вкрай важливо мати чітке розуміння кінцевої мети, яка повинна бути досягнута шляхом використання результатів стратегічного аналізу. Вкрай важливо покладатися на надійну інформацію з офіційних джерел і уникати перебільшення сильних сторін або применшування слабких сторін, бо це

може призвести до викривлення результатів аналізу. Залучені спеціалісти-експерти, які мають безпосереднє відношення до діяльності регіону, міста, підприємства, повинні бути неупередженими у своїх рішеннях, розуміти відмінності між окремими елементами SWOT-аналізу, бути об'єктивними та використовувати різнобічну базову (початкову) інформацію, уникати просторових та неоднозначних висловлювань. Такий підхід і позиція експертів дозволить розробити успішну стратегію розвитку соціально-економіко-екологічної системи, оскільки самі експерти інвестують в її прогрес.

Для підвищення ефективності SWOT-аналізу можна використовувати різні додаткові методи експертного оцінювання, такі як, мозковий штурм, ранжування та порівняння та багато інших методів. Крім того, якість аналізу можна підвищити, залучивши зовнішніх експертів, які можуть об'єктивно оцінити ситуацію з «зовнішньої точки зору» незалежно від організації [4, 5].

1.2. Методика проведення SWOT-аналізу

Перед тим, як проводити SWOT-аналіз необхідно провести попередній аналіз, який ще називають – Pre-SWOT-аналіз. Pre-SWOT-аналіз включає чотири етапи:

1. Визначення об'єкту аналізу.

Зокрема, це може бути конкретна послуга, сервіс або продукт, підрозділ, організація або територія підприємства чи цілий регіон. Окрім вибору об'єкта дослідження, слід чітко визначити межі аналізу. Таким чином можна уникнути розпорошеності під час дослідження.

2. Визначення цілей аналізу.

Необхідно чітко визначити, які бізнес-цілі ми хочемо підтримати або вирішити за допомогою методу SWOT-аналізу. Наприклад, збільшення рекреаційних відвідувачів на території будь-якої установи природо-

заповідного фонду або покращення якості послуг, що надаються еколого-освітнім центром установи природо-заповідного фонду.

3. Залучення експертів.

Важливо залучати до процесу збору інформації ключових експертів (фахівців), які є представниками різних відділів чи напрямків для більш повної оцінки ситуації.

4. Збирання інформації.

Зібрати інформацію про об'єкт дослідження, а саме, дані про внутрішнє та зовнішнє середовище, в якому працює або використовується об'єкт дослідження, дослідити ринок, клієнтів, конкурентів, постачальників та регуляторів.

На основі даних Pre-SWOT-аналізу проводять SWOT-аналіз. Процес SWOT-аналізу в загальному вигляді наведений на рисунку 1.6.

SWOT-аналіз проводять у 3 етапи:

1. Визначення сильних і слабких сторін об'єкта дослідження.

Першим кроком є визначення сильних та слабких сторін об'єкту дослідження. Для цього слід скласти перелік параметрів, за якими буде оцінюватися об'єкт дослідження. Потім за отриманими параметрами визначити, які сторони об'єкта дослідження є сильними, а які – слабкими. Потім з отриманого переліку вибрати найбільш важливі сильні та слабкі сторони об'єкта дослідження.

2. Визначення можливостей і загроз.

На цьому етапі можна зробити ще один важливий крок – оцінити ринок. Саме тут відбувається оцінювання ситуації поза об'єктом (або за межами території) дослідження і на основі цього можна зрозуміти позитивні можливості, і де це можливо, потенційні загрози, яких слід побоюватися та за можливості уникати.

3. Порівняння сильних і слабких сторін об'єкту.

Порівняння сильних і слабких сторін об'єкту дослідження слід проводити з урахуванням і гіпотетичних і реальних можливостей та загроз, які існують на ринку. [5].

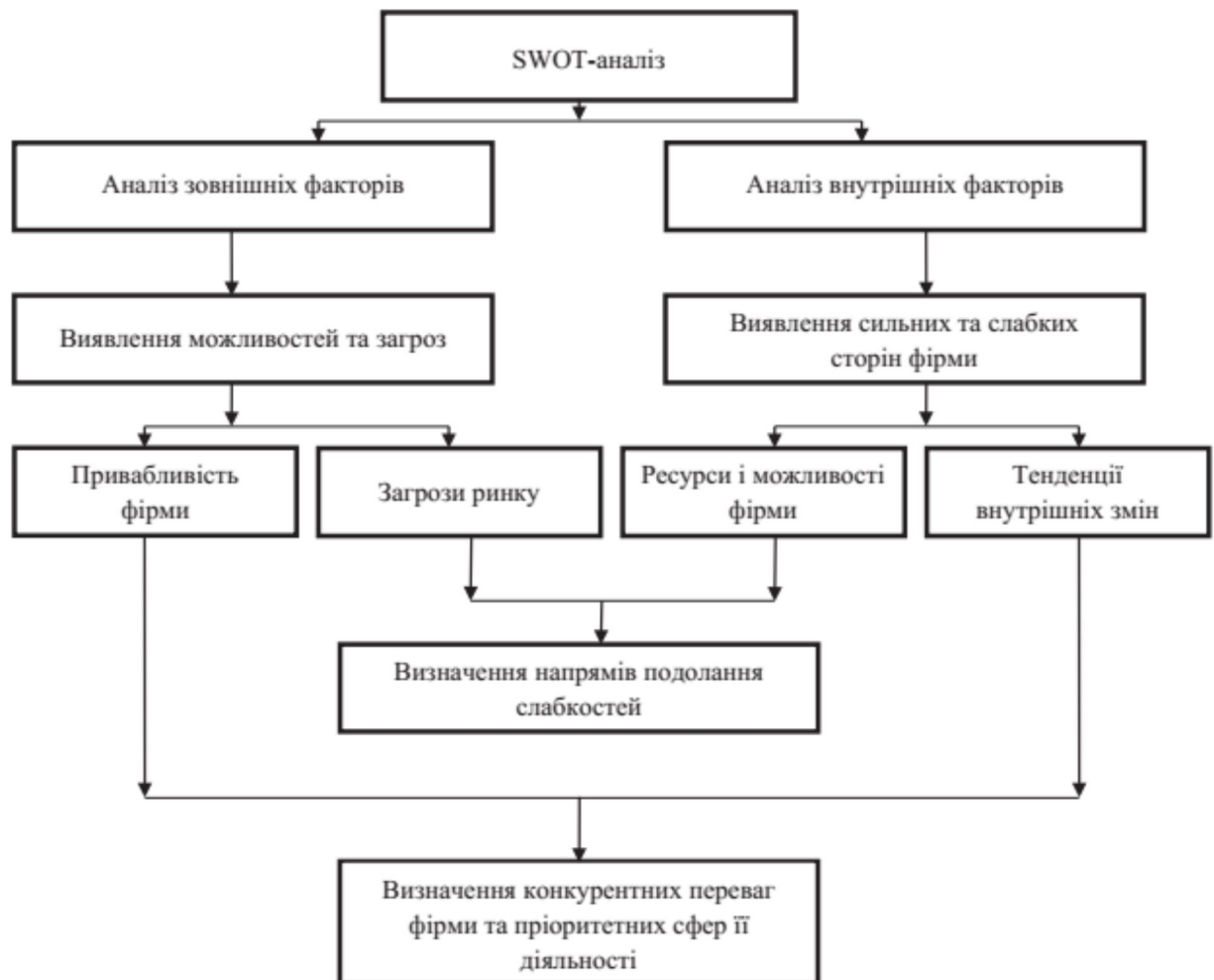

Рисунок 1.6. Процес проведення SWOT-аналізу [5]

Після заповнення матриці SWOT-аналізу (рис. 1.4), в якій можна порівняти важливість всіх складових, проводиться кількісна оцінювання такої матриці для виявлення альтернативних рішень. Експертна оцінка всіх елементів SWOT-аналізу здійснюється шляхом присвоєння балів (від 1 до 5) і встановленням рангу (від 1 до 5) та рангових коригувальних (поправочних) коефіцієнтів відповідно до рангу (від 0,2 до 1 відповідно). Потім необхідно визначити сумарну оцінку для кожного елементу (сильні та слабкі сторони,

можливості та загрози), яка визначається шляхом знаходження суми добутків бала та коригувального коефіцієнта.

Далі, як показано на рисунку 1.5 на перетинах окремих складових груп факторів формуються поля, для яких характерні певні сполучення. Ці сполучення необхідно враховувати в ході розроблення стратегій певного типу:

1) поле SO – передбачає розроблення стратегій підтримки та розвитку сильних сторін щодо реалізації можливостей зовнішнього середовища;

2) поле ST – орієнтує стратегію на боротьбу з загрозами за допомогою використання внутрішніх резервів (сильних сторін);

3) поле WO – спрямовує дії об'єкта дослідження на використання можливостей для подолання слабких сторін його внутрішнього потенціалу;

4) поле WT– передбачає розроблення такої стратегії, яка б дозволила об'єкта дослідження зміцнити свій потенціал і відвернути можливі загрози в зовнішньому середовищі. Це поле іноді називають «кризовим полем», тому що тут поєднуються загрози середовища зі слабкістю об'єкта дослідження [5].

У цьому контексті виникає потреба у розробці стратегій для подолання загроз, та усунення слабких місць у дослідженому об'єкті, що завжди є складним завданням.

На основі різноманітних стратегій, які отримані в результаті аналізу, слід обрати одну стратегію як основну, а йншу – як допоміжну. Фахівці в галузі SWOT-аналізу рекомендують розробляти кілька сценаріїв розвитку подій і кілька стратегії для кожного з них (оптимістичний, реалістичний та песимістичний сценарій). Таким чином, буде можливість бути більш гнучкішими у прийнятті рішень, і буде можливість швидко адаптуватися до мінливих обставин.

Далі слід визначити пріоритетність стратегій з обраних класів та спланувати їхню реалізацію. Для більш ефективної реалізації стратегій варто

додати до кожної стратегії часові рамки та визначити відповідальних осіб і ресурси, необхідні для досягнення поставлених цілей.

Скорочений алгоритм проведення SWOT-аналізу наведено на рисунку 1.7.

Одночасно з методом SWOT-аналізу широко використовують і інші методи аналізу – регресивний, варіаційний, дискримінантний, факторний і кластер-аналіз. Використання того чи іншого методу аналізу залежить від рівня шкалування залежних і незалежних змінних, а також змісту явища чи проблеми, що є об'єктом аналізу. Якість аналізу гарантує надійність прогнозів, зроблених на його основі. [5].

Рисунок 1.7. Скорочений алгоритм проведення SWOT-аналізу

SWOT-аналіз, як і будь-який інший метод дослідження має певні переваги і недоліки. До переваг ми віднесли такі особливості (рис 1.8):

1. Універсальність.

Цей аналіз застосовується для дослідження різноманітних предметів, об'єктів, процесів і систем в будь-якій сфері, а не тільки для бізнесу. Наприклад, для наукової сфери – це може бути вивчення напрямків використання певної техніки або технологій, для соціальної сфери – аналіз економічної галузі та політичних партій, для екологічної сфери – аналіз функціонування або відновлення екосистем під дією антропогенного впливу та ін.

2. Простота.

Матриця дуже проста у використанні. Сформувавши його може будь-який співробітник, навіть якщо він не має спеціальної освіти або технічних навичок. Головне, щоб виконавець мав доступ до реальних даних об'єкта дослідження.

3. Гнучкість.

Інструменти та засоби аналізу можна вибрати, виходячи з основної мети. При цьому обмежень при налаштуванні методу під об'єкт аналізу немає.

4. Застосування і в короткостроковій, і в довгостроковій перспективі.

Результати дослідження можуть бути використані як для оперативної діяльності, так і для розробки довгострокової стратегії.

5. Робота з різноманітними джерелами інформації.

Проведення аналітики вимагає інтеграції якісних і кількісних даних із багатьох друкованих та онлайн джерел. Тому є можливість покращити роботу та планування на рівні колективу чи організації в цілому. Наприклад, налагодження взаємодії між відділами.

До недоліків SWOT-аналізу ми віднесли такі його особливості (рис 1.8):

Рисунок 1.8. Переваги та недоліки методу SWOT-аналізу

1. Двозначність.

Якийсь із визначених факторів ми можемо витлумачити тільки як силу або тільки як слабкість, тільки як можливість або тільки як загрозу. Тобто, виходить, що один фактор може подіяти на проблему тільки в одному напрямку. Насправді ж виявляється, що один і той самий фактор може бути як сильною, так і слабкою стороною, або і можливістю і загрозою одночасно. Наприклад, розташування еколого-рекреаційного центру національного природного парку в дуже людному місці може стати причиною збільшення відвідувачів – а потім, і збільшення рекреантів на території парку, але при цьому витрати на оренду і обслуговування приміщення будуть вищими.

2. Відсутність конкретики.

За допомогою такого аналізу ми побачимо лише одну загальну картину. Точні цифри з його допомогою отримати не вийде, але продумати і зрозуміти бізнес-стратегію цілком можна.

3. Суб'єктивність.

Він сильно залежить від упередженості особи, яка проводить опитування. Тому аналіз є більш ефективним, якщо його проводять співробітники, які знають реальну ситуацію в компанії. Крім того, в комерційних компаніях дані швидко втрачають актуальність. Тому краще проводити аналіз повторно, якщо відбулися якісь зміни.

Спеціалісти рекомендують складати SWOT-аналіз не рідше, ніж один раз на рік, тому, що так ви зможете перевірити поточні стратегії та скласти більш реалістичний план для подальших дій.

Отже, SWOT-аналіз є універсальним і зручним методом роботи з інформацією. Він дозволяє врахувати внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на діяльність і розвиток об'єкта дослідження. Можна виявити слабкі та сильні сторони, а також можливості та загрози і на їх основі отримати об'єктивну картину становища об'єкта дослідження (наприклад, від продукту на ринку або компанії або регіону загалом). SWOT-аналіз може бути використаний для дослідження об'єкта будь-якого розміру, включаючи комерційні компанії, магазини, продукти, послуги, регіони та держави.

SWOT-аналіз є невід'ємною складовою стратегічного планування та допомагає виявити не лише сильні та слабкі аспекти внутрішньої діяльності підприємства, але й визначити можливості та потенційні загрози, що виникають у зовнішньому середовищі. Цей метод ефективно використовується в комплексі з іншими сучасними аналітичними моделями.

Для вдалого проведення SWOT-аналізу важливо залучити команду фахівців, оскільки різноманітність точок зору може допомогти виявити аспекти, які можуть залишитися непоміченими при індивідуальному підході. Крім того, необхідно враховувати думку клієнтів, щоб отримати повний обсяг інформації і забезпечити повноцінний аналіз, який стане надійною

основою для подальших стратегічних рішень.

SWOT-аналіз краще проводити неупередженим людям, щоб отримати достовірні результати.

РОЗДІЛ 2

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАШТАНСЬКОГО РАЙОНУ

Баштанський район – район Миколаївської області України, утворений 2020 року (рис 2.1). Адміністративний центр – місто Баштанка. Район створено відповідно до постанови Верховної Ради України № 807-IX від 17 липня 2020 року [6]. До його складу увійшли 12 територіальних громад: Баштанська, Новобузька, Снігурівська міські, Березнегуватська, Казанківська селищні, Широківська, Інгульська, Привільненська, Володимирівська, Вільнозапорізька, Софіївська, Горохівська сільські територіальні громади (рис 2.1, табл. 2.1.) [7]. Раніше територія району входила до складу Баштанського, Новобузького, Снігурівського, Березнегуватського та Казанківського районів, ліквідованих тією ж постановою [6].

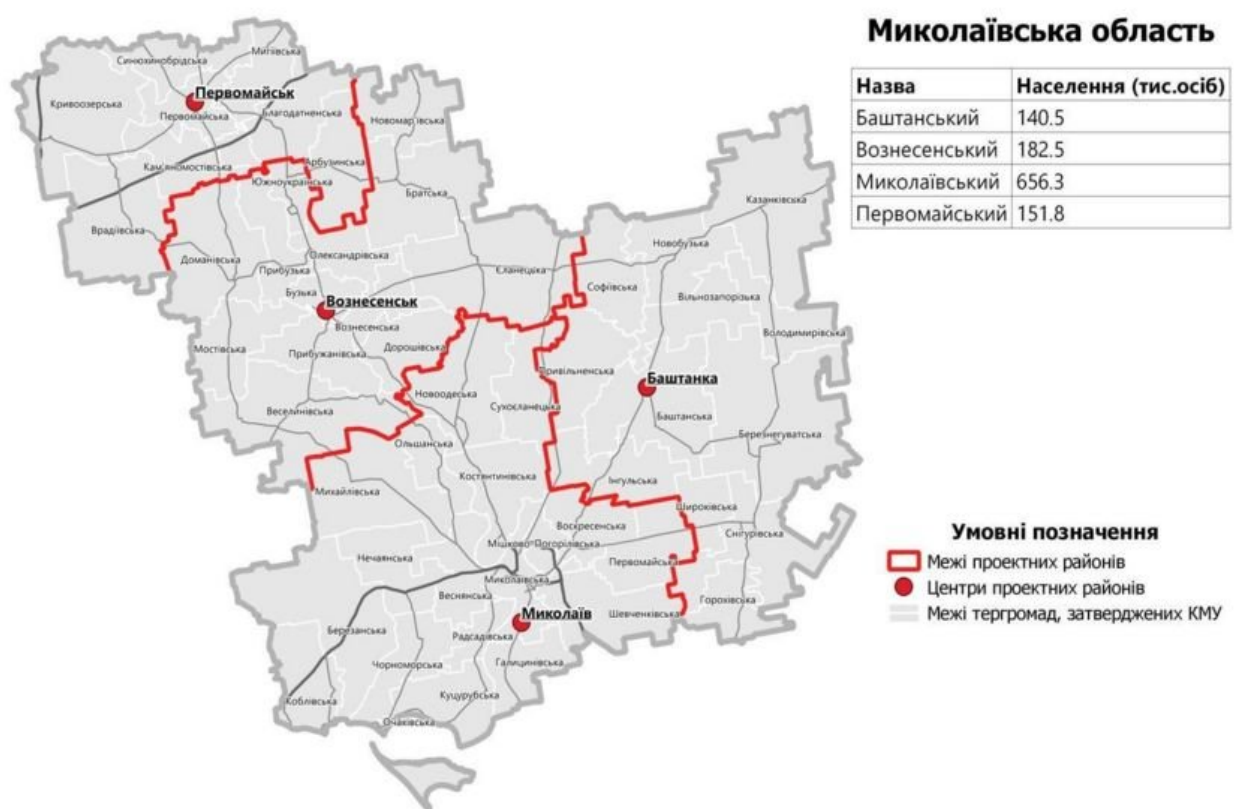

Рисунок 2.1. Карта адміністративного розташування Баштанського району

Таблиця 2.1. Структура Баштанського району

Назва територіальної громади	Тип громади	Кількість населених пунктів	Площа територіальної громади, кв.км.	Кількість населення
Горохівська	сільська	19	300.0	7272
Казанківська	селищна	54	1000.3	14836
Привільненська	сільська	19	465.2	5674
Широківська	сільська	7	216.0	3425
Березнегуватська	селищна	41	1261.7	19059
Новобузька	міська	12	452.1	18365
Вільнозапорізька	сільська	22	365.6	5527
Софіївська	сільська	24	426.5	5650
Снігурівська	міська	23	634.4	23199
Інгульська	сільська	15	477.6	8434
Володимирівська	сільська	17	346.7	3358
Баштанська	міська	26	760.3	21940
Разом	12	279	6706,4	136739

Баштанський район включає 12 територіальних громад та 279 населених пунктів, має площу 6706,4 кв.км. та кількість населення – 136739 чоловік.

Баштанський район межує з Кропивницьким районом Кіровоградської області (на півночі), Криворізьким районом Дніпропетровської області (на північному сході), Бериславським (на сході) та Херсонськими (на півдні) районами Херсонської області, Миколаївським (на півдні) та Вознесенським районами (на північному заході) Миколаївської області.

Внаслідок російського вторгнення в Україну 2022 року близько 3% Миколаївської області окупували збройні сили Російської Федерації. З березня 2022 року, в ході російського вторгнення в Україну, район частково був захоплений російськими окупантами. Зокрема під їх контролем

опинилося місто Снігурівка та декілька навколишніх сіл. Повністю звільнений Збройними Силами України 10 листопада 2022 року.

Баштанський район розташований у північно-східній частині Миколаївської області в зоні лівобережного степу і лежить у межах Причорноморської низовини та Придніпровської височини. Баштанський район розташований у межах Причорноморської середньо-степової фізико-географічної провінції.

Рельєф району низовинний, слаборозчленований, абсолютні відмітки від 70 м в річкових долинах до 100 м на півночі району.

Клімат на території Баштанського району континентальний, теплий, помірно засушливий, середньорічна температура складає $+10^{\circ}\text{C}$. Для району характерні: жарке, мало дощове літо, максимальна температура якого $+38^{\circ}\text{C}$; зима малосніжна, холодна з мінімальною температурою -28°C . Мають місце пізні весняні приморозки, що часто значно знижують врожайність фруктових, ягідних культур та часом призводять до загибелі рослин.

Територія Миколаївської області характеризується складним поєднанням північностепових, середньостепових та південностепових (сухостепових) ландшафтних комплексів. На території Баштанського району поширені середньостепові ландшафтні комплекси. В умовах високих літніх температур і дефіцитом зволоженості на лесових відкладах під типчаково-ковиловою рослинністю сформувалися чорноземи південні малогумусні та слабогумусовані та чорноземи південні залишково-солонцюваті, що послідовно змінюються між собою з півночі на південь. На невеликих територіях збереглися цілинні ділянки степових ландшафтів, які є місцем збереження первинних угруповань різнотравно-ковилово-типчакового типу. Середній рівень залісненості території середньостепових ландшафтів підтримується за рахунок масивів байрачних лісів, які формуються на територіях яружно-балкових комплексів. Більшість територій давно обробляються і перетворені на сільськогосподарські ландшафти, що погіршує умови існування біоти. Лісистість території незначна і становить від 1,7 до

3,5% [8]. Отже, основний земельний фонд району складають південні чорноземи, перехідні до звичайних, південних малогумусних і південних солонцюватих чорноземів, місцями – дерново-піщані, в долинах річок – лучно-чорноземні ґрунти.

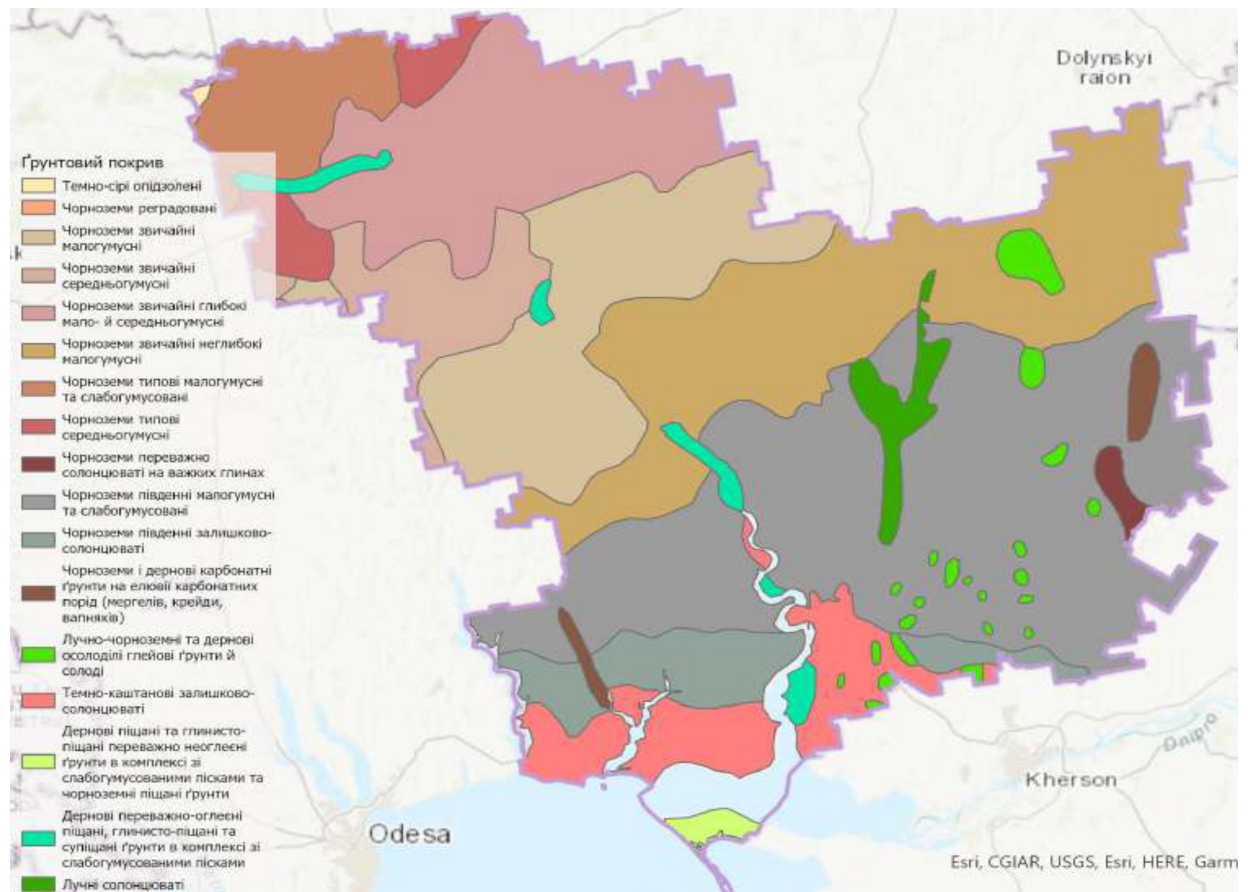

Рисунок 2.1. Ґрунтовий покрив Миколаївської області [8]

На території Баштанського району протікають річки: Інгул (з притокою Громоклія), яка впадає у Південний Буг, Інгулець (з притокою Висунь) який впадає у Дніпро [9]. На річці Інгул побудоване Софіївське водосховище. Гребля водосховища розташована на північ від села Софіївка, і використовується для технічного водопостачання, зрошення, рибництва та відпочинку мешканців Баштанського району [10]. Головна насосна станція Інгулецької зрошувальної системи (біля міста Снігурівка) розташована на нижній течії річки Інгулець, яка подає велику кількість річкової води на

зрошувані території Миколаївської та Херсонської областей. На території Баштанського району багато малих річок, які проходять по тальвегам балок і влітку пересихають.

Баштанський район належить до посушливої і дуже теплої агрокліматичної зони.

Корисні копалини, що розташовані на території району представлені, головним чином, нерудними родовищами – піском, глиною, бутовим камінням. Діє кілька кар'єрів місцевого значення з їхнього видобутку. Також, на території району є великі поклади червоного граніту, який добувають і переробляють у селі Новоданилівка. Виявлено горизонти мінеральних вод хлоридно-сульфатно-натрієвого складу в околицях міста Снігурівка.

Природна рослинність більшої частини території Баштанського району належать до класу типчаково-ковилових степів з незначним ксерофітним різнотрав'ям. Також поширені штучно створені лісові масиви на схилах балок та в надзаплавних терасах річок Інгулу і Громоклії. У Баштанському районі значні площі займають території природо-заповідного фонду.

РОЗДІЛ 3

SWOT-АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАШТАНСЬКОГО РАЙОНУ

Як і в інших районах та областях України, найважливішим етапом у формулюванні стратегії розвитку туризму в Баштанському районі є стратегічний та конкурентний аналіз.

Одним із інструментів стратегічного аналізу виступає метод SWOT-аналізу, який широко використовується в міжнародній практиці для корпоративного управління. Як універсальний метод, SWOT-аналіз особливо ефективний при аналізі сильних і слабких сторін національних, регіональних, міських і районних туристичних ринків. За результатами стратегічного аналізу визначаються пріоритетні напрямки розвитку туризму та розробляються стратегії протидії негативним факторам. SWOT-аналіз допомагає з'ясувати умови та фактори, в яких розвивається ринок рекреаційно-туристичних послуг, збалансувати внутрішні переваги та недоліки, а також вплив сприятливих можливостей і загроз [11, 12].

SWOT-аналіз визначає загрози та можливості, які можуть виникнути у зовнішньому середовищі, а також сильні та слабкі сторони об'єкта дослідження. Провівши SWOT-аналіз, можна визначити основні стратегії розвитку туризму в регіоні та конкретні напрямки розвитку туризму в регіоні [12, 13]. На основі SWOT-аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу можна надати рекомендації щодо найбільш прибуткового виду розвитку туризму для досліджуваної території.

Перш ніж оцінювати туристично-рекреаційний потенціал району, необхідно визначити основні групи факторів, що впливають на розвиток туризму та рекреації. Проаналізувавши роботи низки дослідників у цій сфері, можна зробити висновок, що загальні умови та фактори розвитку туристично-рекреаційного комплексу можна поділити на три основні групи [12, 13]:

1. Туристично-рекреаційні ресурси;
2. Туристично-рекреаційні потреби;
3. Економічні можливості суспільства (або певного регіону).

3.1. Туристично-рекреаційні ресурси Баштанського району

Туристично-рекреаційні ресурси – це закономірне поєднання природних компонентів, соціально-економічних умов і культурних цінностей, які за певного рівня розвитку продуктивних сил слугують передумовою для задоволення туристично-рекреаційних потреб людини та організації господарського комплексу, що спеціалізується на туристично-рекреаційному обслуговуванні населення [12, 13].

Баштанщина має високий потенціал для рекреації та туризму і має всі умови для успішного розвитку туризму та рекреації, включаючи географічне розташування, кліматичні умови, історичні та культурні пам'ятки, унікальні ландшафти, багату історичну спадщину та різноманітні цінні рекреаційні ресурси. Район характеризується найбільшими в області площами, які належать до природо-заповідного фонду України, і саме на їх основі формується фундаментальна структура екологічного туризму.

Проаналізуємо об'єкти природо-заповідного фонду Баштанського району, адже вони являються основою туристично-рекреаційних ресурсів (рис.3.1):

- Балка – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення, яка розташована на території Березнегуватської територіальної громади Миколаївської області, на північний-захід від села Мурахівка. Вона займає площу 5 га, і було створена задля охорони флористичних комплексів неогенових кристалічних відслонень рішенням Миколаївської обласної ради № 20 від 18.03.1994 року [14].

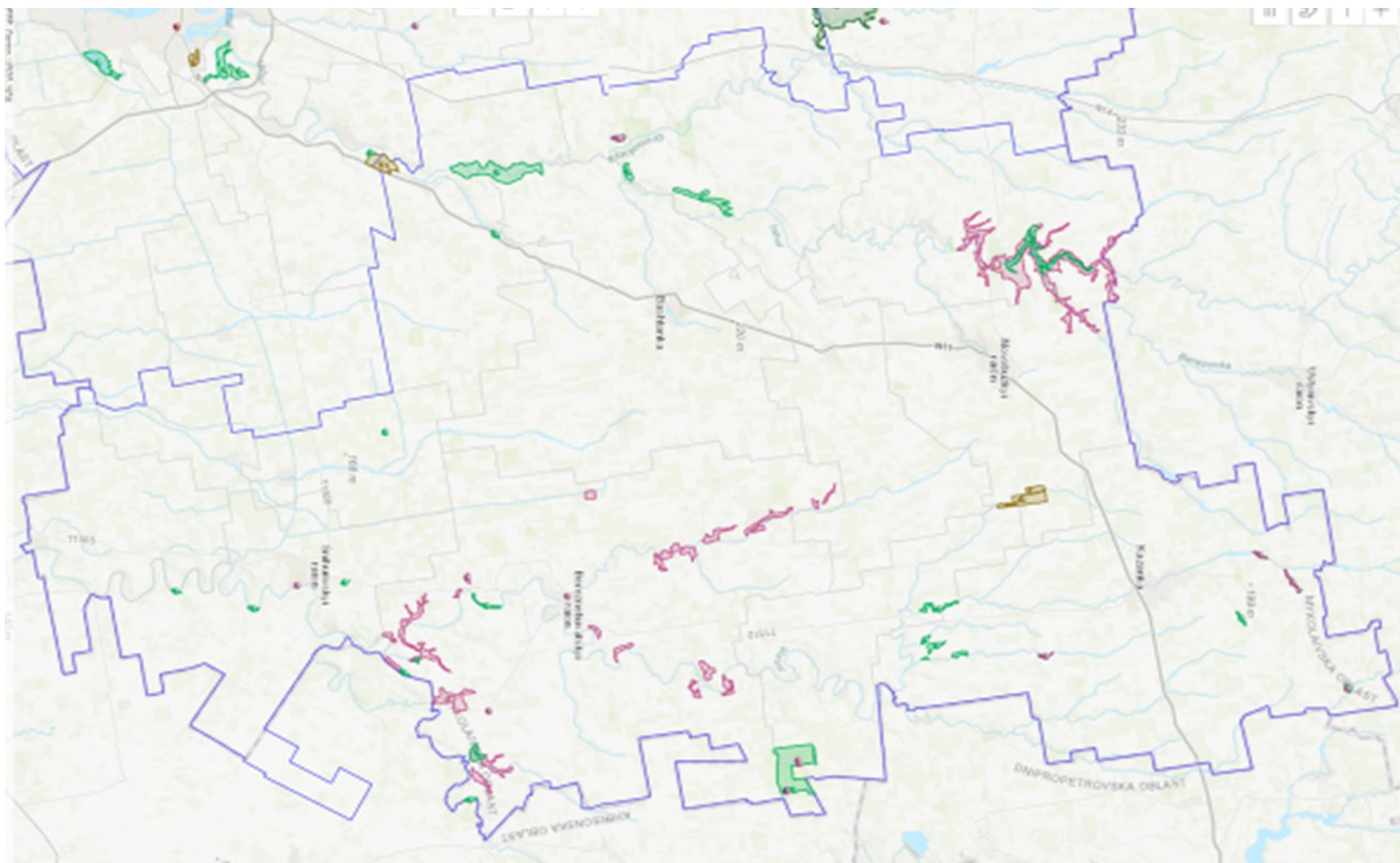

Рисунок 3.1. Природно-заповідний фонд Баштанського району

Умовні позначення: ● природні заповідники, ● біосферні заповідники, ● національні природні парки, ● регіональні ландшафтні парки, ● заповідні урочища, ● заказники загальнодержавного значення, ● заказники місцевого значення, ● пам'ятки природи загальнодержавного значення, ● пам'ятки природи місцевого значення, ● ботанічні сади загальнодержавного значення, ● ботанічні сади місцевого значення, ● дендрологічні парки загальнодержавного значення, ● дендрологічні парки місцевого значення, ● зоологічні парки загальнодержавного значення, ● зоологічні парки місцевого значення, ● парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, ● парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення

- Балка Пенківська – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення, яка розташована на території Казанківської територіальної громади, у смт Казанка. Вона займає площу 35 га і була оголошена природоохоронною територією рішенням №7 Миколаївської обласної ради від 28.04.1995 року задля охорони зональних степових угруповань та формацій. Територія заповідного об'єкта слугує для збереження та охорони місцезнаходження рідкісних видів та характерних для степу природних комплексів [14].

- Біла криниця – ландшафтний заказник місцевого значення, розташований на території Березнегуватської територіальної громади, на південь від села Біла Криниця. Заказник розташований на правому березі річки Інгулець зі скелястими виходами. Його площа становить 25 га. Заказник був оголошений заповідною територією для охорони флори неогенових кристалічних відслонень рішенням №20 Миколаївської обласної ради від 18.03.1994 року [15].

- Висунський – ландшафтний заказник місцевого значення в Україні. Розташований на території Березнегуватської територіальної громади, на північ від села Висунськ. Заказник розташований на правому березі річки Інгулець зі скелястими виходами. Його площа 50 га, оголошений рішенням Миколаївської обласної ради № 20 від 18.03.1994 року з метою охорони

рідкісних рослинних угруповань на неогенових кристалічних відслоненнях [16].

- Висунсько-Інгулецький – регіональний ландшафтний парк, який розташований у межах Березнегуватської територіальної громади Баштанського району. Він займає площу 2712,6 га і отримав цей статус рішенням обласної ради № 9 від 25.11.2011. Перебуває на території сіл: Березнегувате, Біла Криниця, Висунськ, Любомирівка, Маліївка, Мурахівка, Нововолодимирівка, Новосевастополь, Сергіївка та Федорівка. Створений для збереження типових для степової зони природних ксерофітних комплексів у басейні річок Висунь (в нижній її течії) і Біла Криниця (в нижній її течії), а також частини правобережжя річки Інгулець [17]. На території регіонального ландшафтного парку розташовані: ландшафтні заказники: Біла криниця, Висунський, Мурахівський; ботанічний заказник: Яковлівський; ботанічні пам'ятки природи: Балка, Пришиб.

- Водоспад – ландшафтний заказник місцевого значення в Україні. Розташований на території Казанківської селищної територіальної громади Баштанського району Миколаївської області. Заказник розташований між селами Новоскелюватка та Малофедорівка, на правому високому березі річки Боковенька. Площа – 30 га, статус надано рішенням Миколаївської обласної ради від № 24 від 02.02.1995 року задля охорони рідкісних комплексів неогенових кристалічних відслонень [18].

- Володимирівська Дача – лісовий заказник місцевого значення, розташований на території Володимирівської селищної територіальної громади, на схід від села Володимирівка. Природоохоронна територія займає площу 1298 га. Вона була оголошена природоохоронною територією рішенням обласної ради №448 від 23.10.1984 року. Перебуває у віданні державного підприємства «Володимирецьке лісове господарство». Створений з метою охорони частини лісового масиву, де розташовані цінні дубові насадження, з високим бонітетом. [19].

- Володимирівський гай – ботанічна пам'ятка природи. Ця територія природно-заповідного фонду була створена Рішенням Миколаївського облвиконкому від 21.07.1972 №391 «Про віднесення пам'яток природи місцевого значення за категоріями відповідно до нової класифікації та затвердження нововиявлених заповідних територій і природних об'єктів», на землях Казанківського району Миколаївської області. Займає площу 11 га. - Володимирівський гай розташований неподалік від селища Лісове Володимирівської селищної територіальної громади [20].

- Громоклійська круча – комплексна пам'ятка природи місцевого значення, розташована біля села Кашперо-Миколаївка Привільненської сільської територіальної громади. Ділянка площею 58 га була оголошена пам'яткою природи рішенням Миколаївської обласної ради №13 від 30.12.2010 року. Пам'ятка природи розташована у гирловій ділянці річки Громоклія. Під охороною знаходиться пагорб із цілинною ділянкою степової та наскельно-степової рослинності, де домінують угруповання ковили волосистої та Лесінга. Саме тут знаходиться найзахідніше ізольоване місцезнаходження ендемічного виду Кримського півострова – Пижма Пачоського [21, 22].

- Джерело – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована в смт Березнегувате Березнегуватської селищної територіальної громади Баштанського району. Ділянка площею 0,1 га розташована на лівому березі річки Вісунь. Статус пам'ятки природи місцевого значення надано рішенням Миколаївської обласної ради №448 від 23.10.1984 року [23].

- Джерело мінеральної води – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована в місті Снігурівка Снігурівської міської територіальної громади. Ділянка площею 0,01га. Статус пам'ятки природи місцевого значення надано рішенням Миколаївської обласної ради №448 від 23.10.1984 року [24].

- Добра криниця – лісовий заказник місцевого значення, розташований біля села Добра криниця Інгульської сільської територіальної громади.

Площа 20 га оголошена природоохоронною територією рішенням Миколаївської обласної ради №448 від 23.10.1984 року. Тут охороняється мережа ярів та балок із ксерофітними угрупованнями рослинності, які збереглися серед штучно створених лісових насаджень в урочищі «Добра криниця». На утворених внаслідок висихання дерев галявинах зустрічаються види рослин, які мають високу екологічну цінність – повстанка дніпровська, ковила волосиста та ін [22].

- Єлизаветівка – ботанічний заказник місцевого значення, розташований на південному сході села Єлизаветівка Снігурівської міської територіальної громади, і має площу 27 га. Статус надано згідно з рішенням Миколаївської обласної ради №24 від 02.02.1995 року задля охорони неогенових кристалічних відслонень. Знаходиться на схилі лівого берега річки Інгулець, тут зростають рідкісні види рослин петрофітно-степових угруповань – такі, як півники понтичні, рябчик руський, тюльпан Шренка та ін [25].

- Івано-Кепине – ботанічний заказник місцевого значення, розташований на схилі правого берега річки Інгулець, на південь від села Івано-Кепине Снігурівської міської територіальної громади. Займає площу 25,5 га. Статус надано згідно з рішенням Миколаївської обласної ради №336 від 16.12.1987 року задля охорони флористичних комплексів неогенових кристалічних відслонень. Тут зростають рідкісні види рослин петрофітно-степових угруповань – півники понтичні, рябчик руський, тюльпан Шренка та ін. Територія ботанічного заказника була затоплена і зазнала значних екологічних збитків через підлив Каховської ГЕС [26].

- Каширове – ботанічна пам'ятка природи, розташована на території Казанківської селищної територіальної громади, на південний схід від села Новоскелюватка. Статус заповідного об'єкту надано згідно з рішенням Миколаївської обласної ради №7 від 28.04.1995 року. Створений для охорони зональних угруповань формацій та охорони флористичних комплексів неогенових кристалічних відслонень і займає площу 5 га [27].

- Кримки – ботанічний заказник місцевого значення, який розташований у балці на північ від міста Снігурівка Снігурівської міської територіальної громади, і займає площу 7 га. Створений рішенням Миколаївської обласної ради від № 24 від 02.02.1995 року для охорони флористичних комплексів неогенових кристалічних відслонень, які є рідкісними території України. На його території поширені петрофітно-степові угруповання за домінуванням у формаціях ковил Лессінга, волосистої, української, шорсткої та Граффа, соню чорніючого, півників понтичних, шоломниці весняної, тюльпана Шренка, рястки Буше, рябчика руського [28].

- Лощина – ботанічний заказник місцевого значення, розташований на північ від села Червона Долина, на правому березі річки Веревчина на території Широківської селищної територіальної громади. Територія була оголошена заповідною зоною рішенням Миколаївської обласної ради № 24 від 02.02.1995 року. Займає площу 15 га, на якій зростають популяції рідкісних степових рослин, що потребують охорони на різних рівнях. Тобто, територія заповідного об'єкта створена з метою збереження та охорони місцезнаходження раритетних видів флори та характерних для степової зони природних комплексів [29].

- Мар'ївське – заповідне урочище місцевого значення, розташований на південь від села Мар'ївка на лівому схилі річки Інгул на території Інгульської сільської територіальної громади. Займає площу 388 га. Статус надано рішенням Миколаївської обласної ради № 448 від 23.10.1984 року з метою збереження ділянок на яких зростають угруповання рідкісних рослин. Урочище представлене високобонітетним лісовим насадженнями дуба звичайного, кленів гостролистого і польового. Є вікові дуби. На галявинах збереглися залишки природної рослинності за участю видів, які занесені до Червоної книги України [22].

- Мар'янівський – ботанічний заказник місцевого значення, розташований на північ від села Мар'янівка на території Казанківської

селищної територіальної громади. Займає площу 20 га. Статус надано рішенням Миколаївської обласної ради від № 24 від 02.02.1995 року для охорони зональних угруповань формацій. Територія заповідного об'єкта слугує для збереження та охорони цілинних степових ділянок, на яких поширені цінні у природоохоронному відношенні, зональні угруповання формацій ковили волосистої та ковили Лессінга [30].

- Мокра Балка – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована на схід від села Каширівка на території Казанківської селищної територіальної громади. Займає площу 30 га. Статус надано рішенням Миколаївської обласної ради № 24 від 02.02.1995 року для охорони цілинних степових зональних угруповань формацій. Територія заповідного об'єкта слугує для збереження та охорони характерних для степів природних комплексів, з домінуванням ксерофітних видів рослинності [31].

- Мурахівський – ландшафтний заказник місцевого значення, розташований на північний схід від села Мурахівка на території Березнегуватської селищної територіальної громади. Займає площу 150 га. Статус надано рішенням Миколаївської обласної ради від № 20 від 18.03.1994 року. Він створений для охорони флористичних комплексів неогенових кристалічних відслонень, на відрогах Українського кристалічного щита [32].

- Пелагеївський – ботанічний заказник місцевого значення. Розташований на північ від села Пелагіївка на території Софіївської сільської територіальної громади. Згідно з рішенням Миколаївської обласної ради від № 11 від 12.03.1993 року має площу 123,5 га, і створений для збереження ділянок зростання рослин, що охороняються на різних рівнях, і мають високу екологічну цінність. На території заповідного об'єкта, а саме, в степовій балці Каламурзова збереглися у цілинному стані угруповання формацій ковил Лессінга, волосистої, української, пухнастолистої, шорсткої, гранітної. З видів, що охороняються Червоною книгою України тут поширені карагана скіфська, півники понтичні, тюльпан бузький, брандушка різнобарвна,

голосімянник одеський. З 2002 року заказник входить до складу регіонального ландшафтного парку «Приінгульський» [28].

- Попова Дача – ландшафтний заказник місцевого значення, розташований на північний схід від смт Казанка на території Казанківської селищної територіальної громади. Створений рішенням Миколаївської обласної ради від № 24 від 02.02.1995 року. Згідно рішення займає площу 15 га і його основною задачею є охорона степових зональних угруповань та формацій. В цих угрупованнях домінують рідкісні види, такі, як ковила волосистої та ковила Лессінга [28].

- Привільний заказник – ландшафтний заказник місцевого значення, розташований на ділянці схилу правого берега річки Інгул на околиці села Привільне на території Привільненської сільської територіальної громади. Статус отримав за рішенням Миколаївської обласної ради від 30.12.2010 року, № 12. Має найбільшу площу серед всіх заказників Баштанського району – 328,3 га. Створений з метою збереження цілинних природних степових комплексів, оскільки таких комплексів у світі залишилось дуже мало. Ця ділянка – найбільший у районі заповіданий масив кам'яних степів з переважанням костриці валіської, ковили Лессінга та волосистої. На території заказника ростуть рідкісні та зникаючі види рослин, що занесені до Червоної книги України: шоломниця весняна, карагана скіфська (Європейський Червоний список), тюльпан бузький, дрік скіфський [22].

- Регіональний ландшафтний парк «Приінгульський» розташований на ділянці долини річки Інгул на землях міста Новий Буг, сіл Розанівка (Новобузька міської територіальної громади) Кам'яне, Софіївка (Софіївська сільська територіальна громада). Загальна площа території Регіонального ландшафтного парку «Приінгульський» 3267, 72 га, але вже планується розширення території, зокрема, 1033,9090 га земель, що вилучаються в установленому порядку та надаються національному природному парку у постійне користування, і 2233,8110 га земель, що передаються національному природному парку без вилучення у землекористувачів, державних

підприємств та землевласників. Створений з метою збереження в природному стані ділянки долини річки Інгул з її типовими та унікальними природними комплексами (до яких належать – фрагментами цілинного степу з гранітними відслоненнями, водотоками та штучними лісовими насадженнями різних століть) та історико-культурних комплексів (до яких належать – Свято-Михайлівський Пелагеївський жіночий монастир, садиба Тропіних) у басейні Інгулу. Регвональний ландшафтний парк створений рішенням Миколаївської обласної ради від 17 грудня 2002 року № 6. До складу парку без зміни категорії увійшли два природо-заповідні об'єкти: гідрологічний заказник «Софіївське водосховище», ботанічний заказник «Пелагеївський», та одна релігійна пам'ятка з цінною архітектурою – Свято-Михайлівський Пелагіївський жіночий монастир [34].

- Пришиб – ботанічна пам'ятка природи місцевого, розташований на північний схід від села Пришиб на правому березі Інгульця на території Березнегуватської селищної територіальної громади. Утворений рішенням № 20 від 18.03.1994 року Миколаївської обласної ради. За цим рішенням займає площу 5 га, і необхідний для охорони флористичних комплексів неогенових кристалічних відслонень [35].

- Рубанівський ставок – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована на північний схід від села Лазарівка на території Казанківської селищної територіальної громади. Займає площу 15 га, згідно з рішенням Миколаївської обласної ради № 7 від 28.04.1995 року. І створений задля охорони зональних флористичних комплексів та угруповань, тобто, для збереження та охорони природних комплексів, в складі яких зустрічається значний відсоток видів флори, які мають охоронний статус різного рівня. [36].

- Скобелівська Балка – ботанічний заказник місцевого значення, розташований на північ від села Скобелеве на території Володимирівської сільської територіальної громади. Згідно з рішенням Миколаївської обласної ради від № 24 від 02.02.1995 року займає площу 10 га і створений з метою

охорони зональних угруповань формацій. Ботанічний заказник розташований на схилах балки, що пов'язана з річкою Висунь, і слугує для збереження та охорони популяцій рідкісного виду – гвоздики ланцетної [37].

- Софіївське водосховище – гідрологічний заказник місцевого значення, розташований на річці Інгул у межах Софіївського водосховища, на північ від села Софіївка на території Софіївської сільської територіальної громади і має площу 418 га. Статус надано згідно з рішенням Миколаївської обласної ради № 281 від 11.12.1990 року задля збереження та охорони гідрологічних об'єктів, які мають водоохоронне, водо регулююче, естетичне та рекреаційне значення. Територія заповідного об'єкта слугує для збереження та охорони гідрологічних об'єктів. Територія гідрологічного заказника входить до складу регіонально ландшафтного парку Приінгульський, де має високу рекреаційну цінність [34].

- Степок – ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення, розташована на південь від села Лісове та на схід від села Володимирівки Володимирівської сільської територіальної громади. Згідно з розпорядженням Ради Міністрів Української РСР від 14.10.1975 року № 780 займає площу 11 га. Створений з метою збереження типових для середнього степу ландшафтних комплексів, що належать до лесових низовин з потужним антропогенним покривом на неогенових відкладах, розчленованих степовими балками з південними малогумусними чорноземами. Охороняється природна плакорна цілинна ділянка типчаково-ковилового степу, на якій поширені корінні угруповання формації костриці валіської, ковил волосистої, Лессінга і української та поширені близько 300 видів рослин. З рідкісних видів зростають астрагал пухнастоквітковий, тюльпан Шренка, які занесені до Червоної книги України [38].

- Чабанка – заповідне урочище місцевого значення, розташований на схід від села Анастасівка на території Новобузької міської територіальної громади.. Згідно з рішенням Миколаївської обласної ради № 448 від 23.10.1984 року Займає площу 457 га. Створений для збереження ділянок

зростання індигонофітних деревних рослин, що зникають. Територія заповідного об'єкта слугує для збереження та охорони посадок дуба звичайного, кленів гостролистого і польового [39].

- Ювілейне – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована на захід від села Володимирівка на території Володимирівської сільської територіальної громади. Згідно з рішенням № 448 від 23.10.1984 року Миколаївської обласної ради займає площу 11 га і створений для охорони зональних флоро комплексів. Ця пам'ятка природи слугує для збереження та охорони посадки дубу звичайного, кленів гостролистого та польового [40].

- Яковлівський заказник – ботанічний заказник місцевого значення, займає частину схилу лівого берега річки Інгул, близько за 1 км на північ від села Яковлівка на території Березнегуватської селищної територіальної громади. Згідно з рішенням № 336 від 16.12. 1987 року Миколаївської обласної ради займає площу 142,7 га, і створений для збереження ділянок де зростають рідкісні рослини, які потребують збереження та охорони. На території ботанічного заказника поширені петрофітно-степові угруповання, в складі яких велика кількість рідкісних та зникаючих видів, таких як, ковила Лессінга, волосиста, українська, шорстка та Граффа, сон чорніючий, півники понтичні, шоломниця весняна, тюльпан Шренка, рястка Буше, рябчик руський [41].

- Христофорівські плавні – ландшафтний заказник місцевого значення, розташований у долині річки Інгул за течією між селами Костичі та Інгулка на території Інгульської сільської територіальної громади. Створений для збереження ділянки заплави річки Інгул з її типовими фауністичними комплексами водно-болотних угідь степової зони України рішенням Миколаївської обласної ради №5 від 18.09.2019 року. А у 2016 році Христофорівські плавні отримали статус об'єкта Смарагдової мережі, тобто мають важливе природоохоронне значення для збереження біорізноманіття в Європі. Заказник займає площу 1094,82 га. [22].

- Новобірзулівський – ландшафтний заказник місцевого значення, розташований на схилі правого берега долини річки Інгул неподалік від села Новобірзулівка на території Привільненської сільської територіальної громади. Згідно з рішенням Миколаївської обласної ради №5 від 18.09.2019 року займає площу 81,43 га. Територія заказника – вапняковий схил ерозійної тераси, невеликі майже паралельні балки, врізані в корінні породи. На схилах поширені залишки корінних угруповань зі значним відсотком червонокнижних рослин. Зафіксовано більше 40 видів птахів, більшість з яких занесена до Бернської конвенції [22].

- Лагодівський – ландшафтний заказник місцевого значення, розташований між селами Троїцько-Сафонове та Лагодівка Казанківської селищної територіальної громади. Згідно з рішенням №5 від 18.09.2019 року Миколаївської обласної ради займає площу 138,16 га. Створений з метою охорони зональних угруповань формацій ковили волосистої та ковили Лессінга [42].

Отже, на території Баштанського району існує 36 об'єктів природо-заповідного фонду, з яких 2 регіональні ландшафтні парки регіонального значення, 16 ботанічних пам'яток природи, з яких одна загальнодержавного значення – всі інші, місцевого, 9 ландшафтних заказників місцевого значення, 2 лісові заказники місцевого значення, 1 гідрологічний заказник та 2 гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення, 2 заповідні урочища місцевого значення. На території району також є пам'ятки археології та архітектури місцевого та національного значення.

Якщо розглядати флору та фауну, як рекреаційно-туристичний потенціал або ресурс, то Баштанський район відповідно до флористичного районування України лежить в межах Західнопричорноморсько-Рівнинно-кримського округу Причорноморсько-Донської провінції Паннонсько-Причорноморсько-Прикаспійської області та з півночі межує із Правобережно-дніпровським округом Східноєвропейської провінції Європейської області [34, 43].

Правобережно-дніпровський округ має риси гранітного ендемізму, чим і зумовлена присутність на даній території характерних видів: карагани скіфської (*Caragana scythica*), дроку скіфського (*Genista scythica*), гвоздики бузької (*Dianthus hypanicus*), очитка Борисової (*Sedum borissovae*), Тюльпан бузький (*Tulipa hypanica*), Мінурція бузька (*Minuartia hypanica*) та інших (рис. 3.2) [44].

Рисунок 3. 2. Ендемічні види флори на території Баштанського району

Для Західнопричорноморсько-Рівниннокримського округу характерні західнопричорноморські та причорноморські ендеміки. На території парку вони представлені, наприклад, астрагалом одеським (*Astragalus odessana*), волошкою Лавренка (*Centaurea lavrenkoana*), голонасінником одеським (*Gymnospermium odessanum*), еремогоне головчаста (*Eremogone cephalotes*), та ін (рис.3.2) [34, 44].

Існування в регіоні ендемічного ядра і великої кількості реліктових

видів рослин свідчить про те, що дана територія є одним із центрів видоутворення Причорномор'я в минулому, при чому цей процес відбувається і на сьогоднішній день.

Серед мохоподібних були відмічені ксерофільні та гідрофільні раритетні види: *Oxymitra incrassata*, *Mannia fragrans*, *Entosthodon hungaricus*, *E. fascicularis*, *Cinclidotus fontinaloides*, *Fissidens crassipes* та ін.

Серед лишайників зустрічаються *Lecania fuscillata*, *Peltigera rufescens*, *Xanthoparmelia loxodes*, *Xanthoparmelia pokorny* внесені до переліку видів лишайників Миколаївської області, що потребують охорони на регіональному рівні.

Слід відзначити, що не зважаючи на те, що зональна степова природна рослинність на території району збереглася лише фрагментарно на схилах річкових долин та балок, тут зростає 10 видів ковили.

Особливу цінність представляють рідкісні та зникаючі види флори. Усього на території Баштанського району відзначено 40 видів вищих судинних рослин, які занесені до різноманітних охоронних списків, 24 занесені до Червоної книги України [45], по одному – у Світовий червоний список [46] та Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі [47], 10 видів – до Регіонального списку охорони Миколаївської області (табл. 3.1.) [48].

Аналіз літературних джерел та власні дослідження свідчать про те, що флора Баштанського на сьогодні налічує 695 видів рослин, із них 514 видів вищих судинних рослин у складі 285 родів та 82 родин. Основу флори складають покритонасінні. Найменш представлені голонасінні та судинні спорові рослини. Флора нижчих рослин вивчена недостатньо, а видовий склад грибів дотепер не визначений.

Рослинний покрив території відзначається флористичним і ценотичним багатством та різноманіттям. Його основу складає вища водна, болотна, заплавно-лісова, лучна та степова (справжньостепова та петрофітно-степова) рослинність. Своєрідність рослинності полягає у широкому представленні

типових справжньостепових та петрофітно-степових угруповань на непорушених та малопорушених ділянках.

Вища водна рослинність найпоширеніша на території Софіївського водосховища і репрезентована типовими для степової зони угрупованнями. У її складі найбільші площі займають ценози прикріпленої зануреної рослинності, зокрема широко представлені жовтецем закрученим (*Batrachietea circinati*), водоперецею колосистою (*Myriophylleta spicati*), рдесниками Берхтольда (*Potamogetoneta berchtoldii*), гребінчастим (*P. Pectinati*), пронизанолистим (*P. perfoliati* (ас. *Batrachietum circinati* *Batrachietea*)).

Таблиця 3.1 – Рідкісні види флори Баштанського району

№	Назва рослин	Природоохоронний статус					
		СЧС	ЄЧС	ЧКУ	БС	CITES	РЧС
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Астрагал блідий <i>Astragalus pallescens</i>					+	
2	Астрагал одеський <i>Astragalus odessanus</i>			+			
3	Льонок Біберштейна <i>Linaria biebersteinii</i>					+	
4	Яблуня рання <i>Malus praesox</i>						+
5	Брандушка різнобарвна <i>Bulbocodium versicolor</i>			+			
6	Горицвіт весняний <i>Adonis vernalis</i>			+		+	
7	Горицвіт волзький <i>Adonis wolgensis</i>			+			
8	Дрік скіфський <i>Genista scythica</i>			+			

Продовження таблиці 3.1.

1	2	3	4	5	6	7	8
9	Еремогоне головчаста <i>Eremogone cephalotes</i>			+			
10	Ефедра двоколоса <i>Ephedra distachya</i>	+					+
11	Зіновать гранітна <i>Chamaecytisus graniticus</i>			+			
12	Карагана скіфська <i>Caragana scythica</i>		+	+			
13	Ковила волосиста <i>Stipa capillata</i>			+			
14	Ковила українська <i>Stipa ucrainica</i>			+			
15	Ковила Лесінга <i>Stipa lessingiana</i>			+			
16	Ковила найкрасивіша <i>Stipa pulcherrima</i>			+			
17	Ковила пірчаста <i>Stipa pennata</i>			+			
18	Ковила шорстка <i>Stipa asperella</i>			+			
19	Рястка Буше <i>Ornithogalum boucheanum</i>			+			
20	Ковила пухнатолиста <i>Stipa dasyphylla</i>			+			
21	Лищиця пагорбова <i>Gypsophila collina</i>						+

Продовження таблиці 3.1.

1	2	3	4	5	6	7	8
22	Ломиніс цілолистий <i>Clematis integrifolia</i>						+
23	Льон лінійнолистий <i>Linum linearifolia</i>						+
24	Мигдаль степовий <i>Prunus tenella</i>						+
25	Ковила відокремлена <i>Stipa disjuncta</i>			+			
26	Ковила гранітна <i>Stipa graniticola</i>			+			
27	Півники понтичні <i>Iris pontica</i>			+			
28	Півники солелюбні <i>Iris halophila</i>						+
29	Сон лучний <i>Pulsatilla pratensis</i>			+			
30	Тюльпан бузький <i>Tulipa hypanica</i>			+			
31	Тюльпан Шренка <i>Tulipa suaveolens</i>			+			
32	Ковила вузьколиста <i>Stipa tirsia</i>			+			
33	Цимбохазма дніпроовська <i>Cymbaria borysthenica</i>			+			
34	Шафран сітчастий <i>Crocus reticulatus</i>			+			

Продовження таблиці 3.1.

1	2	3	4	5	6	7	8
35	Валеріана пагононосна <i>Valeriana stolonifera</i>						+
36	Гвоздика бузька <i>Dianthus hypanicus</i>		+	+	+		
37.	Белевалія сарматська <i>Bellevallia sarmatica</i>						+
38	Рястка Буше <i>Ornithogalum boucheanum</i>			+			
39	Рябчик руський <i>Fritillaria ruthenica</i>			+			
40	Кермек широколистий <i>Limonium platyphyllum</i>						+

На мілководдях та прибережних ділянках спостерігаються угруповання вільноплаваючої рослинності – куширу зануреного (*Ceratophylleta demersi*), жабурника звичайного (*Hydrocharieta morsus-ranae*), ряски малої (*Lemneta minoris*), завитки ряскокореневої (*Spirodeleta polyrhizae*). Прикріплена рослинність з плаваючими на поверхні листками трапляється досить рідко і представлена угрупованнями формації гурчаку земноводного (*Polygoneta amphibii*).

Більшим поширенням відзначаються ценози повітряно-водної рослинності: лепешняка великого (*Glycerieta maximae*), очерету звичайного (*Phragmiteta australis*), кути озерної (*Schoenoplecteta lacustris*), кути озерної сизої (*S. Tabernaemontani*), їжачої голівки прямої (*Sparganieta erecti*), рогозу вузьколистого (*Typheta angustifoliae*).

Болота на ключовій території представлені трав'яно-болотними угрупованнями і не мають значного поширення. Частіше трапляються ценози

формацій осок гострої (*Cariceta acutae*), гостровидної (*C. Acutiformis*) та очерету звичайного (*Phragmiteta australis*).

Заплавно-лісова рослинність займає середню частину ключової території в місці впадіння у річку Інгул її приток Березівки та Стовпової, де утворюється невеликий заплашний острів з угрупованнями верби білої (*Saliceta albae*).

Лісова та чагарникова рослинність поширена в нижніх частинах схилів долини, а також на схилах і днищах балок та ярів. Серед домінуючих видів слід відзначити клен татарський (*Acer tataricum*), вишня степова (*Cerasus fruticosa*), кизил звичайний (*Cornus mas*), глід гладенький (*Crataegus leiomonogyna*), терен степовий (*Prunus stepposa*), спірея зубчаста (*Spiraea crenata*), свидина кривавочервона (*Swida sanguinea*). У цих угрупованнях, а також у лісових штучних насадженнях, зростає велика кількість ефемероїдів, значна частина яких охороняється на регіональному та державному рівнях. Зокрема тут відмічений оставник Одеський (*Gymnospermium odessanum*), який знаходиться на північній межі поширення, а також ряст бульбистий (*Corydalis solida*), шафран сітчастий (*Crocus reticulatus*), рябчик руський (*Fritillaria ruthenica*), гіацинник блідий (*Hyacinthella leucophaea*), проліски дволиста (*Scilla bifolia*) та сибірська (*S. Siberica*) та ін.

Лучна рослинність трапляється смугами вздовж русла річки Інгул, оскільки заплава в цій частині слабо виражена або затоплена водами Софіївського водосховища. Вона представлена здебільшого справжньо-лучними ценозами. Зокрема, переважають угруповання куничника наземного (*Calamagrostideta epigeioris*), пирію повзучого (*Elytrigietea repentis*), тонконогів вузьколистого (*Poeta angustifoliae*) та лучного (*P. Pratensis*). Особливо цінними в ботанічному значенні є виявлені тут угруповання, утворені рідкісним в регіоні видом – осока ячмениста (*Carex hordeistichos*).

Особливим фітоценотичним багатством та різноманіттям відзначається степова (справжньостепова та петрофітно-степова) рослинність. Вона на території району досліджень поширена на схилах долин річок та балок різної

експозиції, а також на нерозораних вододільних ділянках. У її складі великий відсоток раритетних видів, які занесені до охоронних списків різних рівнів – від регіонального до світового. Зокрема, відмічається велика різноманітність видів ковили – шорстка (*Stipa asperella*), волосиста (*S. Capillata*), гранітна (*S. Graniticola*), Лессінга (*S. Lessingiana*), найкрасивіша (*S. Pulcherrima*), українська (*S. Ucrainica*). Справжньостепова рослинність репрезентована різнотравно-типчакowo-ковиловими степами, які збіднені в результаті постійного агресивного пасовищного навантаження. Мають широке розповсюдження угруповання формацій: осоки ранньої (*Cariceta praecocis*), карагани кущової (*Caraganeta fruticis*), костриці валіської (*Festuceta valesiacaе*), кипця гребінчастого або великоквіткового (*Koelerieta cristataе*), тонконогу вузьколистого (*Poeta angustifoliaе*), таволги звіробієлистої (*Spiraeeta hypericifoliaе*), ковил волосистої (*Stipeta capillataе*) та Лессінга (*S. Lessingianaе*), а на антропогенно порушених, ерозійних або змитих ділянках – бородачу звичайного (*Botriochloeta ischaemi*). Рідше трапляються угруповання формацій карагани скіфської (*Caraganeta scythicaе*), ковили найкрасивішої (*Stipeta pulcherrimae*), ковили української (*S. Ucrainicaе*). На ділянках з гранітними відслоненнями поширена петрофітно-степова рослинність, і вона представлена угрупованнями формацій ефедри двоколосої (*Ephedreta distachyaе*), ковили гранітної (*Stipeta graniticolae*), костриці валіської (*Festuceta valesiacaе*), чебрецю вапнякового (*Thymeta dimorphi*).

Фауна безхребетних Баштанського району вивчалась досі на окремих, найбільш важливих у природоохоронному відношенні, групах.

На території дослідження поширено 1800-2100 видів ентомофауни. Фонових видів в усі сезони нараховується від 240 до 320.

З ряду Бабки (*Odonata*) на території регіонального ландшафтного парку Приінгульський відзначено види, що занесений до Червоної книги України – коромисло-дозорець (*Anax imperator*) та Красуня діва (*Calopteryx virgo*) (рис 3.3).

З ряду Прямокрилі на території району досліджень виявлено вид, який знаходиться під особливою охороною – занесений до Червоної книги України і Європейського Червоного списку – дибка степова (*Saga pedo*) (рис 3.3) [34].

Фауна ряду Жуки (*Coleoptera*) є найбагатшою та найрізноманітнішою на території Баштанського району. Серед багатьох видів, тут зустрічаються такі, які занесені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку – Вусач земляний хрестоносець (*Dorcadion equestre*), жук-олень (*Lucanus cervus*), Стафілін волохатий (*Emus hirtus*) (рис 3.3).

З ряду Лускокрильці (*Lepidoptera*) з тих, що занесені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку тут підтверджено знахідками махаона (*Papilio machaon*), подалірія (*Iphiclides podalirius*), поліксену (*Zerynthia polyxena*), Сатурнію велику (*Saturnia pyri*), Сатурнію малу (*Eudia pavonia*), деякі з них показані на рис 3.3 [34].

Коромисло – дорозець

Дибка степова

Жук – олень

Сколія гігант

Махаон

Подарілій

Рисунок 3. 3. Рідкісні комахи, які зустрічаються на території Баштанського району

З ряду Перетинчастокрилі на території району підтверджено поширення рідкісних видів – сколії гігант (*Scolia maculata*) (рис 3.3), лари анафемської (*Larva anathema*), Бджоли-тесляра звичайної (*Xylocopa valga*), Бджоли-тесляра райдужної (*Xylocopa iris*), Бджоли-тесляра фіолетової (*Xylocopa violacea*), джмелів глинистого (*B. argillaceus*), оперезаного (*B. zonatus*) – вони охороняються Червоною книгою України та Європейським Червоним списком.

Ряду Двокрилі (*Diptera*) представлений великою кількістю видів, але охоронний статус має лише ктир гігантський (*Satanas gigas*), який відмічений на території Новобузької міської та Софіївської сільської територіальних громад [34].

Іхтіофауна території багата і різноманітна, підтверджено мешкання 24 видів риб. Риби мають широке розповсюдження, такими як плітка (*Rutilus rutilus*), тараня (*R. r. heckeli*), сом (*Siluris glanis*), верховодка (*Alburnus alburnus*), лящ (*Abramis brama*), густірка (*Blicca bjoerkna*), короп (*Cyprinus carpio*), карасі звичайний (*Carassius carassius*) та сріблястий (*C. auratus*), щука (*Esox lucius*), бички кругляк (*Gobius fluviatilis*) та цуцик (*Proterorhinus marmoratus*), судак звичайний (*Lucioperca lucioperca*), окунь звичайний (*Perca fluviatilis*) тощо [28].

Рідкісними видами риб, які зустрічаються на території Баштанського району, в річках Інгул, Інгулець, Громоклія, Висунь та Софіївському водосховищі є 6, з яких 5 внесені до 3 додатку Бернської конвенції (гірчак європейський (*Rhodeus amarus*), щипавка звичайна (*Cobitis taenia*), в'юн звичайний (*Misgurnus fossilis*), сом європейський (*Silurus glanis*), Бичок головач (*Neogobius kessleri*) та один вид (в'язь звичайний (*Idus idus*)) занесений до переліку рідкісних видів Миколаївської області. Важливою особливістю іхтіофауни Миколаївської області, і Баштанського району в тому числі є наявність інвазійних видів, таких як, сонячний окунь та чебачок амурський. Адже вони постійно збільшують чисельності і конкурують з аборигенними видами [34].

Герпетофауна представлена 10 видами земноводних і 5 видами плазунів.

З амфібій тут зустрічаються тритон гребінчатий (*Triturus cristatus*), кумка звичайна (*Bombina bombina*), часничниця звичайна або земляна жабка (*Pelobates fuscus*), ропухи зелена (*Bufo viridis*) і звичайна або сіра (*B. bufo*), квакша або деревна жабка (*Hyla arborea*), жаби гостроморда (*Rana arvalis*), трав'яна (*R. temporaria*). Серед рептилій на території району поширені ящірки прудка південна (*Lacerta agilis*), зелена (*L. viridis*), вужі звичайний (*Natrix natrix*) і водяний (*N. tessellata*), полози лісовий (*Elaphe longissima*) та сарматський (*Elaphe sauromates*) (рис. 3.4) [49]. Всі перелічені види амфібій та рептилій знаходяться під охороною різних конвенцій та охоронних списків.

Тритон гребінчастий

Квакша

Ящірка зелена

Ропуха зеленана

Полоз сарматський

Полоз лісовий

Рисунок 3. 4. Герпетофауна Баштанського району

На території Баштанського району орнітологами виявлено 143 види птахів, в тому числі 73 види належать до ряду горобцеподібних, 12 – до ряду сивкоподібних, 11 – до ряду соколоподібних.

З ряду Гусеподібних найчисленнішим на гніздуванні є крижень (*Anas platyrhynchos*), який поширений на всіх водних об'єктах району. З інших видів цього ряду тут гніздяться популяції звичайний (*Aythya ferina*), лебідь-шипун (*Cygnus olor*), огар (*Tadorna ferruginea*), вони представлені на рис. 3.5.

З ряду Журавлеподібні (*Gruiformes*) на території на гніздуванні орнітологами відзначено лиску (*Fulica atra*) та курочку водяну (*Gallinula chloropus*).

Ряд Соколоподі (*Falconiformes*) – як представники денних хижих птахів на території Миколаївської області знаходяться під особливою охороною, більшість видів охороняються на рівні держави.

Ряд Ракшеподібні (*Coraciiformes*) представлений такими видами, як голубий рибалочка (*Alcedo attis*) – робить гнізда риючи нори в берегових кручах та серед підмитого коріння дерев та одуд (*Upupa epops*) – який селиться в дуплах, серед куп каміння та хмизу.

Що ж стосується ряду Дятлоподібні (*Piciformes*), то на території Баштанського району мешкають: крутиголовка (*Jynx torquilla*), дятли – великий строкатий (*Dendrocopos major*), сирійський (*D. syriacus*), середній (*Dryobates medius*), малий (*D. minor*), сивий (*Picus canus*). Усі ці види гніздяться на деревах, в дуплах.

Ряд Голубоподібні (*Columbiformes*) представлений горлинками – звичайною (*Streptopelia turtur*) та кільчастою (*S. decaocto*). Вони широко поширені на території дослідження. А от ряди Зозулеподібні (*Cuculiformes*) та Дрімлюгоподібні (*Cathartiformes*) представлені лише єдиними видами – зозулею звичайною (*Cuculus canorus*) та дрімлюгою звичайною (*Cathartus eurhynchos*). Дрімлюга звичайна – єдиний представник ряду в фауні України, цей вид особливий тим, що робить кладку просто на землю, на пні дерев, на каміння (рис. 3.5).

З ряду Горобцеподібні (*Passeriformes*) на території Баштанського району найчисленнішою є родина Воронові (*Corvidae*), яка представлена гавами (*Corvus corone*), граками (*C. frugilegus*), круками (*C. corax*), сороками

(*Pica pica*) та сойками (*Garrulus glandarius*). Менш поширені представники родин Шпаки (*Sturnidae*) – шпак звичайний (*Sturnus vulgaris*), Іволгові (*Oriolidae*) – іволга (*Oriolis oriolis*), В'юркові (*Fringillidae*) – зяблик (*Fringilla coelebs*), Вівсянкові (*Emberizidae*) – вівсянка очеретяна (*Emberiza schoeniclus*), Жайворонкові (*Alaudidae*) – жайворонок польовий (*Alauda arvensis*), Плискові (*Motacillidae*) – пліска біла (*Motacilla alba*), Синиці (*Paridae*) – синиці велика (*Parus major*) та голуба (*P. coeruleus*), Сорокопуди (*Lanidae*) – сорокопуд-жулан (*Lanius collurio*), Славкові (*Sylviidae*) – славка чорноголова (*Sylvia atricapilla*), очеретянки ставкова (*Acrocephalus scirpaceus*) та лучна (*A. schoenobaenus*), Дроздові (*Turdidae*) – соловейко східний (*Luscinia luscinia*) та інші [34].

До видів птахів, які мають високу природоохоронну цінність на території району належать дрохва євразійська (*Otis tarda*), лебідь-шипун (*Cygnus olor*), Огар (*Tadorna ferruginea*), Ремез звичайний (*Remiz pendulinus*) та ін, деякі з них представлені на рис. 3.5.

За літературними даними на територіях, які входять до складу Баштанського району виявлено 34 види ссавців, які відносяться до 24 родів, 11 родин та 6 рядів. Серед ссавців найбільшим числом видів репрезентований Ряд Гризуни (*Rodentia*). Він представлений такими видами – щур сірий або пацюк (*Ratus norvegicus*), миші домашня (*Mus musculus*) лісова (*Apodemus sylvaticus*) та крихітка (*Micromys minutus*), щур водяний (*Arvicola terrestris*), полівка звичайна (*Microtus arvalis*), вовчки великий (*Glis glis*), лісовий (*Dryomys nitedula*) та горішниковий (*Myocardinus quercinus*), сліпак подільський (*Spalax zemni*) [34]. Незважаючи на велику кількість видів серед ряду Гризуни, лише один вид – вовчок горішниковий – належить до списків регіональної охорони Миколаївської області (рис. 3.5).

Серед ряду Хижі звірі тут поширені представники родини Куницеві (*Mustelidae*): ласка (*Mustela nivalis*), горностай (*M. arminea*), кам'яна куниця (*Martes foina*), видра річкова (*Lutra lutra*) та борсук (*Meles meles*). З родини Собачі (*Canidae*) звичайною є звичайна лисиця (*Vulpes vulpes*). Узимку на

території регіонального ландшафтного парку Приінгульський та в навколишніх селах постійно відзначаються вовки (*Canis lupus*). Серед перелічених представників ряду Хижі звірі до Червоної книги України занесено горностая, видру річкову та тхора чорного, а до списків регіональної охорони Миколаївської області – ласку та кам'яну куницю (рис. 3.5) [34].

На території регіонального ландшафтного парку Приінгульський науковцями проводяться дослідження стану популяцій видри річкової (*Lutra lutra*) та 3 колоній борсука європейського (*Meles meles*). За остані 5 років виводки видри відмічено на ділянках парку «Порожки», «Ворота», біля сел Новорозанівка та Антонівка, «Плугатар» – біля сел Софіївка, Щасливе. Колонії борсука європейського (*Meles meles*) постійно розширюються у Родінському заріжку, Гадючій та Пелагеївській балках. Вид занесено до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи, європейський як вид, що перебуває під найменшою загрозою існуванню, але з Червоної книги України (2009 р.) вид виключено, в результаті відновлення чисельності.

Лебідь шипун

Дрімлюга звичайна

Дрохва європейська

Мишівка степова

Борсук європейський

Горностай

Рисунок 3.5. Птахи та ссавці, які поширені на території Баштанського району

Серед ряду Парнокопитних (Artiodactyla) на території досліджуваного району поширені кабан дикий (*Sus scrofa*), який відноситься до родини Свинячі (Suidae) та козуля європейська (*Capreolus capreolus*) з родини Оленів (Cervidae). За період військових дій, поки заборонено полювання на ці види, спостерігається значний приріст в їх популяціях.

Отже, природо-заповідні об'єкти, флора та фауна, а також релігійні та історичні об'єкти Баштанського району, являються тією частиною природно-ресурсного потенціалу, який дозволяє одночасно і зацікавлювати відвідувачів території, і проводити виховну та еколого-освітню роботу. А сезонність їх використання дозволяє їм самовідновлюватися.

Але, варто зазначити, що на теперішній час більшість об'єктів природно-заповідного фонду Баштанського району практично не виконують покладених на них рекреаційних функцій та фактично не задіяні у процесі популяризації та розвитку туризму.

3.2. Туристично-рекреаційні потреби Баштанського району

Туристично-рекреаційні потреби формуються під впливом таких факторів соціально-економічної системи, як рівень доходів населення, культурно-освітній рівень та стан здоров'я.

Для Миколаївської області, як і України в цілому, характерні негативні демографічні тенденції, які особливо посилюються в умовах воєнного стану. Це такі тенденції як, високий рівень смертності, низький рівень народжуваності, інтенсивний процес старіння населення, зростання демографічного навантаження на працездатне населення, зростання захворюваності населення, міграція населення. Баштанський район на 279 населених пунктів, має кількість населення – 136739 чоловік. Несприятлива демографічна ситуація призводить до постійного збільшення кількості людей похилого віку, а війна – людей з інвалідністю зі специфічними рекреаційними потребами. Показник загального коефіцієнта народжуваності

по Україні знизився за останні десять років більше ніж у 1,5 рази. Миколаївська область являється однією з найстаріших у демографічному відношенні областей України, і тому, відноситься до регіонів з несприятливою демографічною ситуацією щодо її впливу на захворюваність та стан здоров'я населення. Таким чином, основною рекреаційною потребою населення області, і Баштанського району все більше стає потреба в лікуванні та психологічній реабілітації. Але, на жаль за оцінками спеціалістів, задовольняється ця потреба лише на 5-14 %. Щодо рівня доходів, то середня заробітна плата по області на грудень 2024 року складає 18000 гривень.

До основних туристично-рекреаційних потреб відноситься і задоволеність населення екологічними показниками сталого розвитку. Такими як, відсотковий показник задоволення населення станом довкілля в Баштанському районі загалом та громадах окремо на підставі проведення щорічного соціологічного опитування; фінансування екологічних та природоохоронних заходів у Баштанському районі загалом та громадах окремо (щорічний відсоток бюджетних та інших коштів); здоров'я населення (щорічні показники захворюваності, які обумовлені станом навколишнього природного середовища: захворювання кишково-шлункового тракту, органів дихання, онкозахворювання, інфекційні та ін.); площа природно-рекреаційної зони (щорічні середні показники на одного мешканця в межах кожної громади та району загалом).

Отже, основним фактором, що впливає на розвиток туристично-рекреаційних потреб є фінансова складова – дохід населення і його культурно-освітній рівень.

3.3. Економічні можливості суспільства Баштанського району

Економічні умови та ресурси Баштанського району сприяють нарощуванню потенціалу для розвитку різних напрямків туризму. Баштанський район розташований у межах Причорноморської низовини та

Придніпровської височини. Займає площу 6706,4 кв.км. Баштанський район межує на півночі з Кропивницьким районом Кіровоградської області, на північному сході з Криворізьким районом Дніпропетровської області, на сході з Бериславським та на півдні з Херсонськими районами Херсонської області, на півдні з Миколаївським та на північному заході з Вознесенським районами Миколаївської області. Баштанський район займає друге місце за площею серед районів Миколаївської області. Його площа складає 6,9 тис км², що складає 28,2% території Миколаївської області.

Баштанський район є перспективним місцем для організації екологічного туризму, оскільки його територіальні громади характеризуються різноманітністю природних і антропогенних ландшафтів, наявністю природо-заповідних та релігійних об'єктів, що дозволяють охопити різні за змістом аспекти взаємодії людини та природи. Баштанський район належить до регіонів давнього сільськогосподарського освоєння, де підтримання екологічної рівноваги забезпечувалося місцевою системою життя.

Питома вага рекреаційно-туристичних послуг у структурі платних послуг у Миколаївській області протягом останніх років міцно займає передостаннє місце і становить лише 0,3 % від загального обсягу. Такі послуги надаються лише однією організацією, при чому державною, на території району – регіонально ландшафтним парком «Приінгульський» з залученням різних місцевих та всеукраїнських туристичних фірм. Це свідчить про нерозвиненість туристичної галузі в Миколаївській області, хоча для цього є природний потенціал, бажання місцевого населення та економічні перспективи.

Отже, Баштанський район має високий культурно-історичний та природно-туристичний потенціал, але незважаючи на це, Баштанський район не належить до лідерів за показниками розвитку рекреаційно-туристичної галузі. Основною причиною цього є мінімальне (майже відсутнє) використання наявних туристично-рекреаційних ресурсів Баштанського

району, що в свою чергу не сприяє національно-культурному відродженню району.

На основі аналізу сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму можна побачити, що починаючи з 2020 року підприємства туристичного сектору постійно перебували під негативним тиском факторів зовнішнього середовища. Так, невідворотної шкоди розвитку туристичного бізнесу в Україні, як і у всьому світі загалом, завдали заходи щодо подолання наслідків пандемії COVID-2019. Вони з одного боку, суттєво ускладнили процедури переміщення громадян, як в межах нашої держави, так і пресування громадян між країнами та континентами, а з другого боку, жорсткі візові обмеження викликані запровадженням COVID-паспортів та сертифікатами про вакцинацію в усіх країнах світу дозволило вітчизняному туристичному сектору збільшити кількість і українських і іноземних туристів в Україні. Так, наприклад, кількість туристів, які відвідували Україну збільшилась протягом 2021 року на 9% порівняно з 2020 роком.

Ще більшої шкоди для індустрії туризму завдало повномасштабне вторгнення російської федерації. Це призвело до того зміщення соціальних та рекреаційних потреб населення, в результаті чого значна кількість представників туристичної бізнес-індустрії припинили своє існування, або ж значно знизили обсяги надання туристичних послуг. На третій рік війни, навпаки збільшився обсяг надання туристичних послуг, в районах, які знаходяться далеко від лінії зіткнення. Наприклад, в Миколаївській області туризм з морського напрямку змістився в бік степових природних територій, з прісноводними водними об'єктами, причому, цей туризм має односторонній характер. В умовах війни актуальним стає напрям природно-психологічного туризму, в різних його формах.

У сьогоденнішніх реаліях активізація внутрішнього рекреаційно-туристичного напрямку має високу перспективність та колосальне економічне та соціальне значення, адже дозволяє наповнювати місцеві та обласні бюджети за рахунок створення робочих місць для населення.

3.4. SWOT-аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району

В сьогоденнішніх реаліях дієвим інструментом процесу управління стійким розвитком територій та новостворених територіальних громад та районів є SWOT-аналіз. В системі регіонального розвитку рекреаційно-туристична діяльність відіграє важливу роль, адже вона забезпечує раціональне використання і збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території з отриманням від цього економічного прибутку.

За допомогою SWOT-аналізу нами було визначено можливості та загрози розвитку рекреаційно-туристичної галузі у Баштанському районі Миколаївської області, а також визначено слабкі та сильні сторони рекреаційно-туристичного потенціалу.

Для аналізу можливостей та загроз було обрано наступні фактори:

- транспортна інфраструктура Баштанського району;
- туристична інфраструктура Баштанського району;
- розвиток нових видів туризму на території новостворених громад в межах Баштанського району;
- розвиток сфери послуг (сюди включено: харчування, розміщення, обслуговування та розваги, сувеніри);
- міжнародні зв'язки (можливість залучення міжнародних спонсорів, та участь у грантових програмах, для покращення та розширення і кількості туристичних об'єктів і рекреаційно-туристичних послуг);
- розвиток фінансових інститутів (можливість мобілізувати фінансові ресурси відокремлених дрібних власників капіталу пов'язаних з туристичною та природоохоронною діяльністю та трансформувати їх у інвестиції в реальний сектор економіки – туристично-рекреаційний, створюючи матеріальний базис для економічного зростання і територіальних громад і району);

- децентралізація влади (необхідна передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Оскільки місцевим органам населення довіряє краще, це дозволяє успішно реалізовувати нові проекти);

- розвиток громадянського суспільства (необхідно проводити заходи з розвитку екологічної свідомості);

- дотримання вимог чинного законодавства в галузі туризму;

- ситуація в державі;

- політико-економічна ситуація в Баштанського району;

- нормативно-правова база у галузі туризму;

- державна підтримка туристичних підприємств;

- рівень конкуренції в галузі туризму (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Аналіз можливостей та загроз рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району

Фактори	Можливості (сприятливі зміни)	Ризики (несприятливі зміни)
Інфраструктура району	-	+
Нові види туризму	+	-
Сфера послуг	-	+
Міжнародні зв'язки	+	-
Фінансовий розвиток	+	-
Децентралізація	+	-
Громадянське суспільство	+	-
Нормативно-правова база	-	+
Підтримка підприємств	+	-
Конкуренція в галузі	-	+

На основі аналізу отриманих даних, дійшли висновку, що Баштанський район має більше можливостей (6), ніж ризиків (4) для розвитку рекреаційно-

туристичного потенціалу. До факторів, що сприятимуть сприятливим змінам належать: розвиток нових видів туризму (наприклад: водний туризм на водосховищах, річках та ставках, еколого-психологічний туризм, військовий туризм, релігійний туризм, реабілітаційний туризм та інші), міжнародні зв'язки (наприклад, грантова програма «Підтримка розвитку туризму в регіонах», міжнародна допомога для розвитку візит-центрів на території регіональних ландшафтних парків, на благоустрій природо-заповідних об'єктів та публікації буклетів, брошур, довідників), фінансовий розвиток регіонів (надання рекреаційно-туристичних послуг регіонально-ландшафтними парками, створення зелених садиб, готелів, кемпінгів для туристів та продуктів туристичних дестинацій), децентралізація (можливість кожної територіальної громади розвивати певні напрямки туризму з залученням місцевих мешканців та підприємств), посилення ролі громадянського суспільства та підтримка підприємств (можливість, і головне бажання місцевого населення і підприємців брати активну участь у створенні туристичного продукту та послуг, рекламі туристичних послуг та продуктів, розуміння економічної ролі екологічних систем в розвитку рекреаційно-туристичної діяльності).

Аналіз сильних та слабких сторін розвитку Баштанського району Миколаївської області в галузі туризму був проведений за наступними факторами:

- наявність потенціалу для розвитку туризму в Баштанському районі;
- наявність міжнародних транспортних сполучень;
- наявність засобів розміщення;
- вигідність географічного положення Баштанського району;
- природно-ресурсний потенціал;
- значна кількість туристичних об'єктів;
- сприятливі кліматичні умови;
- наявність значної мережі закладів харчування;
- наявність рекреаційних та водних ресурсів;

- ціна туристичного продукту;
- стандарти обслуговування;
- наявність кваліфікованих кадрів у галузі;
- інноваційно-інвестиційний розвиток;
- реклама (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Аналіз слабких та сильних сторін рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району

Фактори	Сильні сторони	Слабкі сторони
Природно-ресурсний потенціал	+	-
Транспортні сполучення	+	-
Засоби розміщення	-	+
Географічне положення	+	-
Природно-ресурсний потенціал	+	-
Туристичні об'єкти	+	-
Стан довкілля	-	+
Заклади харчування	-	+
Рекреаційні та водні ресурси	+	-
Стандарти обслуговування	-	+
Кадри в галузі	+	-
Інновації та інвестиції	-	+
Реклама	-	+

На основі проаналізованих даних можемо зробити висновок, що територіальні громади Баштанського району мають більше сильних сторін (7) ніж слабких (6) для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу.

На основі отриманих даних нами було побудовано матрицю SWOT-аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району Миколаївської області, вона представлена в табл. 3.5.

Таблиця 3.4 – SWOT-аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Прикордонне розташування з сусідніми областями: Дніпропетровська, Кіровоградська, Херсонська області. 2. Залізничне сполучення з Києвом, Львовом, Краматорськ, Херсон. 3. Природно-ресурсний потенціал району. 4. Рекреаційні і водні ресурси. 5. Велика кількість туристичних об'єктів різного спрямування: екологічного, релігійного, культурного, історичного. 6. Наявність природно-заповідного фонду, зокрема регіональних ландшафтних парків, заказників та ін. 7. Кадри в галузі рекреацій та туризму (екскурсоводи, працівники рекреаційних відділів природо-заповідних об'єктів). 8. Вигідне географічне розташування	1. Значна частина автошляхів потребує реконструкції і ремонту (Р 55, який проходить через велику кількість туристичних об'єктів) 2. Нерозвиненість інфраструктури на основних автомагістралях області (готельно-ресторанний та авторемонтний сервіс) 3. Низька якість сервісного обслуговування 4. Не повністю використані можливості міжнародної співпраці району, його територіальних громад, міст та селищ. 5. Стан навколишнього середовища (сміттєзвалища навколо міст та селищ).

Продовження таблиці 3.4.

Сприятливі можливості	Можливі загрози
1. Розвиток транспортної інфраструктури. 2. Розвиток міжнародної співпраці в економічній та культурній сферах. 3. Створення інституційних умов для розвитку територій і територіальних громад. 4. Розвиток фінансової інфраструктури та інфраструктури підтримки туризму. 5. Розширення мережі природно-заповідного фонду. 6. Реалізація інвестиційних проектів на умовах співфінансування із державного бюджету. 7. Нові види туризму. 8. Дотримання вимог законодавства. 9. Підтримка підприємств. 10. Кооперація місцевого населення для надання туристичних послуг.	1. Забруднення територій внаслідок військових дій. 2. Послаблення уваги центральних органів виконавчої влади до реалізації державної стратегії регіонального розвитку. 3. Неефективні процеси реформування економіки. 4. Посилення централізації органів державної влади. 5. Нестабільна економічна і політична ситуація в Україні. 6. Погіршення умов фінансування і кредитування. 7. Подальше погіршення інфраструктури. 8. Зменшення інвестицій в екологію та охорону навколишнього природного середовища. 9. Витік професійних кадрів в рекреаційно-туристичній сфері з держави.

Сильними сторонами розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району є: понад 50 одиниць туристичних об'єктів (природних, культурних, історичних, релігійних та інших), географічне розташування (район межує з 3 областями – Кіровоградською, Дніпропетровською, Херсонською), природно-ресурсний потенціал (великі площі природо-заповідних об'єктів з різноманітною флорою та фауною) та транспортна інфраструктура, адже територією області проходить безліч автошляхів державного, обласного та районного значень.

Слабкими сторонами розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу є недостатня кількість інвестицій (причина в тому, інвестори не бачать перспективи вкладання коштів у галузь туризму), відсутність достатнього рівня інноваційного розвитку (немає можливості впроваджувати сучасні технології у сферу рекреаційно-туристичних послуг), ціна туристичного продукту (вартість залишається слабкою стороною через занадто завищені ціни на деякі екскурсійні та рекреаційні тури), стандарти обслуговування (в територіальних громадах Баштанського району перебувають на низькому рівні і потребують удосконалення), реклама рекреаційно-туристичного продукту (залишається на низькому рівні через те, що регіон не представляє себе на міжнародних та всеукраїнських заходах у повній мірі, мало інформації на інтернет-ресурсах – є багато інформації про природо-заповідні об'єкти, але немає інформації, як їх відвідати), екологічний стан району (в Баштанському районі Миколаївської області він сягає відмітки «задовільно» через функціонування на території деяких громад району промислових підприємств, які шкодять навколишньому середовищу).

Отже, дані SWOT-аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району свідчать про те, що розвиток нових видів туризму, напрацювання міжнародних зв'язків, розробка спільних проектів з органами управління інших країн та участь у міжнародних заходах із туризму мають безперечні переваги і дають змогу залучати додаткові кошти для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу територіальних громад району.

Основними загрозами для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району є незадовільно розвинений стан туристичної інфраструктури району, недостатнє фінансування галузі рекреації та туризму, що призводить до повільного темпу розвитку сфери рекреаційно-туристичних продуктів та послуг.

Більшість проблем рекреаційно-туристичного потенціалу та його розвитку можна вирішити наступними шляхами, за допомогою таких засобів:

- всеукраїнська та міжнародна популяризація, рекламація та інформаційний супровід рекреаційного-туристичного потенціалу району;

- розробка та впровадження різноманітних форм та типів туристичних екскурсійних маршрутів для відвідування об'єктів, що мають особливу екологічну, культурну та історичну цінність;

- створення на територіях територіальних громад району сучасних функціональних рекреаційних зон, як органічної складової рекреаційно-туристичної інфраструктури Баштанського району з використанням наявного потенціалу природних та архітектурних пам'яток і об'єктів культурної та релігійної спадщини;

- розвиток наявної рекреаційно-туристичної інфраструктури з залученням органів місцевого самоврядування та населення;

- культурно-фестивальна, подієва, виставкова діяльність, яка одночасно поєднує і відпочинок і рекламування об'єктів рекреаційно-туристичної сфери;

- проведення навчань, семінарів, форумів тощо для виховання туристичного етикету у працівників сфери обслуговування, розміщення і туризму та формування екологічної культури та свідомості у місцевого населення;

- розвиток перспективних напрямів повоєнного відновлення сфери туризму, а саме започаткування: «воєнного туризму», що включає відвідування історичних місць та проживання в армійських умовах і участь у програмах військової підготовки; психологічного туризму, як окремої спеціалізованої технології для відновлення і підтримки психологічного

здоров'я людини у сучасному світі, що включає в себе поєднання цікавого відпочинку з придбанням корисних психологічних умінь і навичок, тощо.

Органам місцевого самоврядування територіальних громад необхідно заохочувати інвестиції в рекреаційно-туристичну галузь шляхом створення сприятливих умов для діяльності місцевих підприємств і організацій. Це дозволить збільшити прибутки громад та дасть можливості для створення робочих місць. Підтримка підприємництва має сприяти розвитку мережі малих фірм, організацій і підприємств (бажано з місцевого населення), здатних активізувати швидку перебудову туристичної галузі шляхом ефективного використання природних та культурних рекреаційно-туристичних ресурсів та об'єктів та постійного вивчення ринку рекреаційно-туристичних послуг та продуктів. На основі чого, можливо буде оперативного реагувати на проблеми та зміни в сучасних умовах регульованих ринкових відносин.

РОЗДІЛ 4

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ, ЗУМОВЛЕНОЇ ЗАСМІЧЕННЯМ ЗЕМЕЛЬ В МЕЖАХ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ПРИІНГУЛЬСЬКИЙ»

4.1. Загальні відомості

Оцінка економічного збитку, заподіяного земельним ресурсам виконується на основі Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства.

Методика розроблена відповідно до Законів України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про відходи" та інших нормативно-правових актів [50].

Методика встановлює порядок розрахунку розмірів відшкодування шкоди суб'єктами господарювання та фізичними особами в процесі їх діяльності через забруднення земель хімічними речовинами, їх засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і поширюється на всі землі України незалежно від форм їх власності.

Методика застосовується під час встановлення розмірів шкоди від забруднення (засмічення) земель будь-якого цільового призначення, що сталося внаслідок несанкціонованих (непередбачених проектами, дозволами) скидів (викидів) речовин, сполук і матеріалів, внаслідок порушення норм екологічної безпеки у разі зберігання, транспортування та проведення вантажно-розвантажувальних робіт, використання пестицидів і агрохімікатів, токсичних речовин, виробничих і побутових відходів; самовільного розміщення промислових, побутових та інших відходів [50].

Методика не поширюється на визначення розмірів шкоди, яка завдана земельним ресурсам внаслідок їх радіоактивного і бактеріального забруднення.

4. 2. Порядок визначення засмічення земель

Землі вважаються засміченими, якщо на відкритому ґрунті наявні сторонні предмети і матеріали, сміття без відповідних дозволів, що призвело або може призвести до забруднення навколишнього природного середовища.

Факти засмічення земель встановлюються уповноваженими особами, які здійснюють державний контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства шляхом оформлення актів перевірок, протоколів про адміністративне правопорушення та інших матеріалів, що підтверджують факт забруднення та засмічення земель.

При виявленні засмічення визначаються на місці обсяги засмічення відходами та інші показники, які необхідні для визначення розмірів шкоди.

Об'єм відходів, що спричинили засмічення, встановлюють за об'ємними характеристиками цього засмічення через добуток площі засмічення земельної ділянки та товщини шару цих відходів. Товщину шару відходів ділянки визначають вимірюванням [50].

4.3. Визначення розмірів шкоди внаслідок засмічення земель

Розміри шкоди заподіяний державі обчислюються уповноваженими особами, що здійснюють державний контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства, на основі актів перевірок, протоколів про адміністративне правопорушення та інших матеріалів, що підтверджують факт засмічення земель, протягом шести місяців з дня виявлення правопорушення .

Основою розрахунків розміру шкоди від засмічення земель є нормативна грошова оцінка земельної ділянки, що засмічена, для цього користуються шкалою еколого-господарського значення землі та коефіцієнтом небезпечності відходів (табл.4. 1, 4.2, 4.3).

Відходи, що спричинили засмічення земельної ділянки, класифікуються за 4 класами небезпеки згідно з ДСанПіН 2.2.7.029-99 "Державні санітарні правила і норми. Гігієнічні вимоги щодо поводження з промисловими відходами та визначення класу їх небезпеки для здоров'я населення", чинними нормативними документами у сфері поводження з відходами [51-52].

Таблиця 4.1. – Шкала еколого-господарського значення земель

Категорії земель та землі, що підлягають особливій охороні	К _{ЕГ}
Зона санітарної охорони навколо об'єктів, де є підземні та відкриті джерела водопостачання, водозабірні та водоочисні споруди, водоводи, прибережні захисні смуги вздовж морів, річок та навколо водойм	5,5
Землі оздоровчого призначення	5,0
Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення*	4,5
Охоронна зона навколо особливо цінних природних об'єктів, об'єктів культурної спадщини, гідрометеорологічних станцій тощо	4,0
Землі рекреаційного призначення	4,0
Землі історико-культурного призначення	4,0
Особливо цінні землі**	3,5
Землі сільськогосподарського призначення	1,0
Землі житлової та громадської забудови	1,0
Землі лісового фонду	1,0
Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення	1,0

* У тому числі земельні ділянки водно-болотних угідь, що не віднесені до земель лісового і водного фонду

Таблиця 4.2. – Коефіцієнти небезпеки відходів (К_{НВ})

Клас небезпеки	Ступінь небезпеки	К _{НВ}
I	Надзвичайно небезпечні	3,0
II	Високонебезпечні	2,0
III	Помірно небезпечні	1,5
IV	Малонебезпечні	1,0

Таблиця 4.3. – Коефіцієнти засмічення земельної ділянки К_{ЗЗ}

Ступінь засмічення	Об'єм відходів (О _В), м ³	К _{ЗЗ}
1	0-5	1,25
2	5-10	1,50
3	10-20	2,00
4	20-50	2,50
5	50-100	3,00
6	понад 100	4,00

Віднесення відходів, що спричинили засмічення земельної ділянки, до категорії небезпечних (токсичних) відходів здійснюється у відповідності до чинних нормативних документів у сфері поводження з відходами, затверджених у встановленому порядку, переліків небезпечних (токсичних) відходів тощо.

Розмір шкоди внаслідок засмічення земель визначається за формулою:

$$РШЗ = А \cdot Б \cdot \Gamma_{ОЗ} \cdot П_{ДЗ} \cdot К_{ЗЗ} \cdot К_{НВ} \cdot К_{ЕГ}$$

де РШЗ – розмір шкоди від засмічення земель, грн;

А – питомі витрати на ліквідацію наслідків засмічення земельної ділянки, значення якого дорівнює 0,5;

Б – коефіцієнт перерахунку, що при засміченні земельної ділянки побутовими, промисловими та іншими відходами дорівнює 10, а небезпечними (токсичними) відходами – 100.

G_{03} – нормативна грошова оцінка земельної ділянки, що зазнала засмічення, грн./м²;

$P_{дз}$ – площа засміченої земельної ділянки, м²;

$K_{зз}$ – коефіцієнт засмічення земельної ділянки, що характеризує ступінь засмічення її відходами;

$K_{нв}$ – коефіцієнт небезпеки відходів;

$K_{ег}$ – коефіцієнт еколого-господарського значення земель [51].

Довідку про нормативну грошову оцінку земельної ділянки, що зазнала засмічення, надають територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів.

Довідку про віднесення земельної ділянки, що зазнала засмічення, до категорій за цільовим призначенням надають територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів.

Довідку про віднесення земельної ділянки, що зазнала засмічення, до особливо цінних земель надають територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів.

4.4. Розрахунок розміру шкоди від засмічення земель в межах території регіонального ландшафтного парку «Приінгульський»

Для розрахунку розміру шкоди від засмічення земель використано територію регіонального ландшафтного парку «Приінгульський», оскільки цей природо-заповідний об'єкт основним рекреаційно-туристичним об'єктом Баштанського району, і приймає достатню кількість туристів.

Розрахунок розміру шкоди від засмічення земель малонебезпечними відходами в межах території регіонального ландшафтного парку «Приінгульський» виконано на підставі актів перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства на території регіонального ландшафтного

парку «Приінгульський», протягом 2021-2023 років згідно методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства затвердженого Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища № 171 від 27.10.1997 (у редакції Наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 04.04.2007 № 149), зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 25.04.2007 р., № 422/13689.

За 2021-2023 роки на території регіонального парку «Приінгульський» було виявлено місця засмічення території малонебезпечними відходами, які залишаються рекреантами після відвідування. На місцях виявлених забруднень складено протоколи про адміністративне правопорушення, які направлено до місцевого суду. Місця де виявлено забруднення належать до зони рекреації та господарської зони.

Протягом 2021 року площа виявлених засмічень малонебезпечними (побутовими) відходами згідно протоколів складала 0,16 тис.кв.м. На основі протоколів за 2021 рік виконано розрахунок збитків, він наведений у вигляді таблиці 4.4.

Отже розмір шкоди від засмічення ділянки землі за 2021 рік площею 160 м² в межах території регіонального ландшафтного парку «Приінгульський» складає 2017584 грн.

Протягом 2022 року площа виявлених засмічень малонебезпечними (побутовими) відходами згідно протоколів складала 0,6 тис.кв.м. На основі протоколів за 2022 рік виконано розрахунок збитків, він наведений у вигляді таблиці 5.5.

Отже розмір шкоди від засмічення ділянки землі за 2022 рік площею 600 м² в межах території регіонального ландшафтного парку «Приінгульський» складає 7565940 грн.

Протягом 2023 року площа виявлених засмічень малонебезпечними (побутовими) відходами згідно протоколів складала 0,2 тис.кв.м. На основі

протоколів за 2023 рік виконано розрахунок збитків, він наведений у вигляді таблиці 5.6.

Таблиця 4.4. – Розрахунок розміру шкоди від засмічення земель
(малонебезпечні відходи) за 2021

№ з/п	Показники	Позначення показника	Джерела одержання або розрахунок показника	Значення показника
1	2	3	4	5
1	Площа засміченої ділянки, м ²	П _{дз}	За актом про засмічення земель	160
2	Об'єм відходів, м ³	О _в		504
3	Питомі витрати на ліквідацію наслідків засмічення	А	Постійна величина	0,5
4	Коефіцієнт перерахунку, що при засміченні земельної ділянки побу-товими, промисловими та іншими відходами дорівнює 10, а н е б е з п е ч - н и м и (токсичними) відходами - 100	Б	Перемінна величина	10
5	Нормативна грошова оцінка земельної ділянки (проіндексована), грн/кв.м.	Г _{оз}	За довідкою територіального органу Держкомзему	140,11

6	Коефіцієнт засмічення земельної ділянки	$K_{ЗЗ}$	Табл.5.3	4
---	---	----------	----------	---

Продовження таблиці 4.4.

1	2	3	4	5
7	Коефіцієнт небезпеки відходів	$K_{НВ}$	Табл.5.2	1
8	Коефіцієнт еколого-господарського значення земель	$K_{ЕГ}$	Табл.5.1	4,5
9	Розмір шкоди, грн	$P_{ШЗ}$	$P_{ШЗ} = A \cdot B \cdot \Gamma_{ОЗ} \cdot \Pi_{ДЗ} \cdot K_{ЗЗ} \cdot K_{НВ} \cdot K_{ЕГ}$	2017584

Таблиця 4.5. – Розрахунок розміру шкоди від засмічення земель (малонебезпечні відходи) за 2022

№ з/п	Показники	Позначення показника	Джерела одержання або розрахунок показника	Значення показника
1	2	3	4	5
1	Площа засміченої ділянки, м ²	$\Pi_{ДЗ}$	За актом про засмічення земель	600
2	Об'єм відходів, м ³	$O_{В}$		504
3	Питомі витрати на ліквідацію наслідків засмічення	A	Постійна величина	0,5
4	Коефіцієнт перерахунку, що при засміченні земельної ділянки побутовими,	B	Перемінна величина	10

	промисловими та іншими відходами дорівнює 10, а небезпечними (токсичними) відходами -100			
--	--	--	--	--

Продовження таблиці 4.5.

1	2	3	4	5
5	Нормативна грошова оцінка земельної ділянки (проіндексована), грн/кв.м.	$\Gamma_{\text{ОЗ}}$	За довідкою територіального органу Держкомзему	140,11
6	Коефіцієнт засмічення земельної ділянки	$K_{\text{ЗЗ}}$	Табл.5.3	4
7	Коефіцієнт небезпеки відходів	$K_{\text{НВ}}$	Табл.5.2	1
8	Коефіцієнт еколого-господарського значення земель	$K_{\text{ЕГ}}$	Табл.5.1	4,5
9	Розмір шкоди, грн	$P_{\text{ШЗ}}$	$P_{\text{ШЗ}} = A \cdot B \cdot \Gamma_{\text{ОЗ}} \cdot P_{\text{ДЗ}} \cdot K_{\text{ЗЗ}} \cdot K_{\text{НВ}} \cdot K_{\text{ЕГ}}$	7565940

Таблиця 4.6. – Розрахунок розміру шкоди від засмічення земель (малонебезпечні відходи) за 2023

№ з/п	Показники	Позначення показника	Джерела одержання або розрахунок показника	Значення показника
1	2	3	4	5
1	Площа засміченої ділянки,	$P_{\text{ДЗ}}$	За актом про	200

	м ²		засмічення земель	
2	Об'єм відходів, м ³	О _В		504
3	Питомі витрати на ліквідацію наслідків засмічення	А	Постійна величина	0,5

Продовження таблиці 4.6.

4	Коефіцієнт перерахунку, що при засміченні земельної ділянки побутовими, промисловими та іншими відходами дорівнює 10, а небезпечними (токсичними) відходами - 100	Б	Перемінна величина	10
5	Нормативна грошова оцінка земельної ділянки (проіндексована), грн/кв.м.	Г _{ОЗ}	За довідкою територіального органу Держкомзему	140,11
6	Коефіцієнт засмічення земельної ділянки	К _{ЗЗ}	Табл.5.3	4
7	Коефіцієнт небезпеки відходів	К _{НВ}	Табл.5.2	1
8	Коефіцієнт еколого-господарського значення земель	К _{ЕГ}	Табл.5.1	4,5
9	Розмір шкоди, грн	Р _{ШЗ}	$Р_{ШЗ} = А \cdot Б \cdot Г_{ОЗ} \cdot П_{ДЗ} \cdot К_{ЗЗ} \cdot К_{НВ} \cdot К_{ЕГ}$	2521980

Отже розмір шкоди від засмічення ділянки землі за 2023 рік площею 200 м² в межах території регіонального ландшафтного парку «Приінгульський» складає 2521980 грн.

Отже, за 3 останні роки збитки регіонального ландшафтного парку «Приінгульський» від забруднення малонебезпечними (побутовими) відходами, які залишаються на території рекреантами, земельних ділянок загальною площею 960м² складають 12105504 гривні.

Розміри шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, визначаються на основі кадастрової екологоекономічної оцінки включених до його складу територій та об'єктів, що проводиться відповідно до цього Закону, та спеціальних такс, які затверджуються Кабінетом Міністрів України.

За порушення законодавства на землях природо-заповідного фонду в земельній сфері передбачена відповідальність статтями Кодексу України «Про адміністративні правопорушення» та Кримінального кодексу України.

РОЗДІЛ 5

ОХОРОНА ПРАЦІ

5. 1. Правила техніки безпеки під час проходження туристичного маршруту екологічної стежки.

Загальні положення:

1. Для проведення екскурсій по екологічній стежці обов'язково повинен бути призначений керівник групи. Група формується із 15-25 чоловік.
2. Проводять екскурсії тільки у світлу пору доби і за сприятливих погодних умов.
3. Для вивчення флори або фауни водних об'єктів необхідно заздалегідь обрати те місце, де їхня глибина настільки мала, що вбереже від нещасних випадків. Входити у воду екскурсантам заборонено. Для ознайомлення з живими організмами водойми використовують сачки на довгих палках. Користуватися човнами або містками, розміщеними над глибокими місцями водойм, категорично заборонено [53-55].
4. Перед тим, як організовувати екскурсію, потрібно ознайомити учасників із основними вимогами щодо охорони та поведінки у природному середовищі, з місцевими отруйними рослинами та категорично заборонити куштувати будь-яку рослину із зібраного матеріалу. Необхідно ознайомити учасників екскурсій з місцевими отруйними тваринами (зміями,

павукоподібними, комахами), переносниками (наприклад, гризунами) або передавачами (кліщами, комахами) інфекційних захворювань.

Щоб не сталося отруєння, потрібно:

1. Не їсти і навіть не куштувати дикорослих ягід, плодів, кореневищ, бульб, якщо немає впевненості, що вони їстівні, або вони вам незнайомі.
2. Не залишати без нагляду екскурсантів.
3. Учням і дорослим не варто тривалий час перебувати біля рослин, що виділяють леткі отруйні або алергенні речовини (багно болотне, дурман, борщівник Сосновського, амброзія полинолиста та інші).
4. Не варто брати до рота будь-яку травинку, листочки, колоски – їх випадково можна зірвати з отруйної рослини.
5. Після збирання гербарію або лікарських трав варто вимити руки з милом.

Вимоги безпеки перед початком проведення екскурсії:

1. Перед початком екскурсії керівник групи зобов'язаний провести бесіду з учасниками, ознайомити їх з правилами поведінки і техніки безпеки під час екскурсії [55].

2. На початку екскурсії необхідно зробити перекличку та відмітити присутніх. Для керівництва кожною групою дітей призначається дорослий. Другу перекличку проводять після прибуття на місце екскурсії, третю – перед відправленням у зворотний шлях, четверту – після повернення з екскурсії. Вимоги безпеки під час проведення екскурсії:

1. Керівник групи під час екскурсії повинен забезпечувати дисципліну.
2. Під час самої екскурсії учасники повинні уважно дивитися під ноги, щоб не впасти, та беззаперечно виконувати усі розпорядження екскурсовода, потрібно бути особливо уважним під час проходження крутих схилів.
3. Під час екскурсії можна проводити спостереження, робити малюнки, фотографувати, записувати на плівку голоси птахів.
4. Заборонено зривати квіти, ламати гілки, виловлювати птахів, руйнувати їхні гнізда, нори, лігвища.

5. Під час мандрівки не можна залишати сміття, на пунктах відпочинку для цього є відведені місця.

6. На екскурсію учасники повинні виходити в пристосованому для ходіння взутті та спортивних костюмах, щоб захистити ноги від механічних пошкоджень сучками, хмизом, колючими рослинами, гострим камінням, осколками скла, а також від укусів отруйних тварин (наприклад, змій). Категорично заборонено під час екскурсій знімати взуття і ходити босоніж.

7. Одяг має бути зручним, легким і просторим, без тугих ременів і шнурівок. На випадок дощу необхідно мати плащ. Навесні й восени доцільно одягати легку куртку з капюшоном, узимку – утеплену куртку. Штани та білизну краще одягати: влітку – бавовняні та лляні (вони інтенсивніше вбирають вологу, яку випаровує тіло), а взимку – вовняні, варто уникати штанів з манжетами на холошах – за манжети потрапляють гілочки, листя, пісок та ін. Мокрий одяг за першої можливості потрібно ретельно просушити.

8. Взуття повинно бути міцним, але вже розношеним, краще шкіряним. Для мокрої погоди потрібні гумові чоботи (якщо в них потрапить вода, їх витирають зсередини тканиною або сухим сіном). У теплу пору року можна ходити у туристських черевиках, кросівках, кедах. Відкрите взуття на екскурсіях небажане, а взуття на високих підборах взагалі непридатне.

9. Неможна пити під час екскурсій воду з відкритих водойм, тому кожному варто заздалегідь запропонувати взяти питну воду у фляжці або пляшці.

10. Вирушаючи на екскурсію з дітьми, екскурсовод повинен мати похідну аптечку для надання першої допомоги.

11. Територію природного парку відвідують, дотримуючись встановлених правил, тому перед відвідуванням такої території необхідно повідомити адміністрацію, отримати від неї дозвіл, ознайомитися з правилами.

5.2. Вимоги до формування туристських груп та учасників туристсько-спортивних походів

1. Туристські групи формуються з числа учнів загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних і студентів вищих навчальних закладів, які об'єднуються на добровільних засадах за спільними інтересами, мають відповідний туристський досвід і підготовку для участі в запланованій туристській подорожі [54-55].

Досвід та вік учасників екскурсій, експедицій і походів, керівників, їх заступників мають відповідати вимогам.

До участі в категорійних і ступеневих туристсько-спортивних походах та експедиціях з активними способами пересування допускаються, як виняток, учні віком, меншим на рік від дозволеного, у разі отримання ними теоретичної та практичної підготовки протягом року на заняттях у туристських гуртках навчальних закладів та за наявності медичного дозволу.

Учасники експедицій і некатегорійних туристсько-спортивних походів з активними способами пересування, що включають елементи категорійних походів, а також категорійних походів, що включають елементи походів більш високих категорій, повинні відповідати вимогам до учасників і керівників походів вищих категорій складності, елементи яких включені в дану подорож.

2. Якщо в експедиції або туристсько-спортивному поході беруть участь 3 або більше туристських груп із загальною кількістю не менше 30 учнів або студентів (для походів II - VI категорій складності – не менше 20) і їх маршрути та графіки руху в цілому збігаються, то можливе покладання загального керівництва цими групами на спеціально призначеного старшого керівника. У цьому разі всім керівникам зараховується досвід керівництва подорожжю.

В експедиціях і туристсько-спортивних походах можуть брати участь альпіністи, які мають відповідний технічний та експедиційний досвід, достатній, за висновками, для проходження маршруту.

3. При проведенні екскурсій (крім автобусних) з учнівською та студентською молоддю в межах населеного пункту, де проживають або навчаються екскурсанти, призначення заступника керівника туристської групи не є обов'язковим.

При проведенні екскурсій з учнівською молоддю (крім автобусних) та із студентською молоддю на будь-яких видах транспорту, пов'язаних з виїздом за межі населеного пункту, де проживають або навчаються екскурсанти, керівний склад туристської групи комплектується відповідно до вимог, що висуваються до складу керівників місцевих некатегорійних походів.

При проведенні автобусних екскурсій керівний склад туристської групи комплектується згідно з вимогами Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.97 N 176 (176-97-п) (із змінами).

4. Кількісний склад туристської групи, яка бере участь у туристській подорожі, визначається керівником групи спільно з адміністрацією навчального закладу з урахуванням вимог.

При проведенні автобусних екскурсій кількісний склад екскурсійної групи визначається з урахуванням кількості місць для сидіння в автобусі.

5. Учасники комбінованих туристсько-спортивних походів, що включають ділянки маршруту з різних видів туризму, повинні мати відповідний туристський досвід для проходження таких ділянок.

6. Учасники туристсько-спортивних походів, що проводяться в міжсезоння (час з несприятливими для даного виду туризму природними умовами), повинні мати відповідний туристський досвід участі

в таких походах або в походах тієї самої категорії складності, що проводяться в звичайних умовах.

7. Учасники туристсько-спортивних походів, у яких передбачається проходження класифікованих локальних перешкод, повинні мати відповідну підготовку та досвід проходження таких самих локальних перешкод, складність яких на півкатегорію нижче максимальної у запланованому поході (для водного та спелеотуризму - на категорію). Одна третина учасників таких походів (крім походів IV-VI категорій складності) можуть мати досвід проходження таких самих локальних перешкод на дві півкатегорії складності нижче.

8. Учасниками туристсько-спортивних походів II-VI категорій складності можуть бути учні та студенти відповідного віку, які мають досвід участі в походах на одну категорію складності нижче заявленого в будь-якому виді туризму, якщо вони мають досвід подолання локальних перешкод, характерних для цього маршруту, на одну пів категорію нижче.

9. До участі в туристсько-спортивних походах I і II категорій складності допускаються учні віком менше за визначений в основних вимогах до віку та кількісного складу учасників туристських походів, що додається (додаток 4), але не більше 20 відсотків від загальної чисельності туристської групи, які беруть участь у поході зі своїми батьками, особами, які їх замінюють, або іншими особами, що несуть за них повну відповідальність. Туристський досвід їм зараховується лише з віку, зазначеного в основних вимогах до віку та кількісного складу учасників туристських походів.

У походах III - V категорій складності одну третину членів групи можуть становити туристи з досвідом участі в походах на дві категорії складності нижче, у походах II категорії складності - з досвідом участі в походах 3 ступеня складності. При цьому дві третини учасників повинні мати відповідні туристський досвід і вік.

У походах вище III категорії складності при поділі групи в кожній підгрупі (екіпажі, штурмові групи тощо) можуть бути учасники віком старше 18 років з відповідним туристським досвідом.

10. Учасники водних походів I-III категорій складності повинні мати відповідний досвід походів у будь-якому класі плавальних засобів, а починаючи з IV категорії складності, у тому самому класі плавальних засобів або на байдарці.

11. Учасники лижних категорійних походів повинні мати досвід організації ночівель у зимових умовах (досвід "холодних" ночівель) і вміти надавати долікарську допомогу при простудних захворюваннях та обмороженнях.

12. Для участі в спелеопоходах допускаються учасники:

у спелеопоходах I категорії складності: у горизонтальних необводнених печерах – з 13 років, у вертикальних печерах – з 14 років;

у спелеопоходах II категорії складності: у горизонтальних – з 14 років, у вертикальних – з 15 років;

у спелеопоходах III категорії складності: у горизонтальних – з 15 років, у вертикальних – з 16 років.

Проходження печер, у яких передбачається застосування апаратів для автономного дихання, дозволяється учасникам походів старше 18 років. Учасники та керівники таких походів повинні мати посвідчення плавця-підводника.

Тимчасовий поділ туристської групи, яка здійснює спелеопохід будь-якої категорії складності, на підгрупи допускається тільки при роботі в одній печері. У цьому разі кожна підгрупа повинна очолюватись керівником або його заступником і мати комплект життєзабезпечення, розрахований на непередбачені обставини в печері, не менше ніж на 2 доби.

При проходженні вертикальних печер, починаючи з II категорії складності, та горизонтальних печер, починаючи з III категорії складності,

у групі повинно бути не менше одного керівника або його заступника на чотирьох учасників.

13. Учасники категорійних походів з будь-якого виду туризму, а також учасники ступеневих водних походів повинні вміти плавати.

14. Учасники туристсько-спортивних походів, у яких використовуються технічні засоби пересування (автотуризм, мотоциклетний туризм), повинні мати відповідний досвід участі в походах на таких самих засобах пересування [47].

5.3. Обов'язки і права керівника та заступника керівника туристської групи

1. Керівник туристської групи та його заступник (заступники) несуть відповідальність за життя, здоров'я учасників подорожі відповідно до законодавства, а також за виконання плану заходів, зміст оздоровчої, виховної і пізнавальної роботи, правил протипожежної безпеки, охорони природи, пам'яток історії і культури тощо.

2. Керівник туристської групи та його заступник (заступники) зобов'язані [54-55]:

- 2.1. При підготовці та проведенні будь-яких туристських подорожей:
- забезпечити підбір учасників подорожі відповідного віку та туристського досвіду;
 - ознайомити учасників подорожі з цими Правилами;
 - провести цільовий інструктаж учасників, помічників керівника з питань охорони праці та техніки безпеки під час подорожі з учнями та студентами згідно з вимогами Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001 N 563 (з0969-01), зареєстрованого в Міністерстві юстиції

України 20.11.2001 за N 969/6160, з обов'язковою реєстрацією в журналі встановленого зразка, що додається (додаток 5);

- сприяти страхуванню учасників туристської подорожі;
- отримати необхідну документацію та дозволи на проведення туристської подорожі;
- провести збори батьків учасників туристської подорожі (для подорожей учнів та студентів віком до 18 років);
- забезпечити під час подорожі дотримання учасниками належного громадського порядку, санітарно-гігієнічних норм, виконання Правил дорожнього руху (1306-2001-п), правил пожежної безпеки (з1410-04), використання туристського спорядження, а також інших правил безпеки життєдіяльності.

2.2. При підготовці туристських подорожей з активними способами пересування:

- до початку проведення туристської подорожі проконтролювати проходження медичного огляду всіма її учасниками;
- при підборі групи врахувати туристську кваліфікацію учасників, їх фізичну, технічну та спеціальну підготовку, а також психологічну сумісність;
- розробити план підготовки подорожі і розподілити між учасниками обов'язки згідно з цим планом, ознайомити учасників подорожі з їх правами та обов'язками;
- організувати всебічну підготовку учасників подорожі, перевірити необхідні знання, уміння та навички, у т.ч. і вміння плавати, надавати долікарську допомогу та використовувати туристське спорядження, організувати необхідні тренування групи;
- провести запобіжне інформування учасників подорожі про фактори ризику в запланованій подорожі і про відповідні заходи щодо запобігання травматизму;

- разом з учасниками всебічно ознайомитись з районом подорожі, розробити раціональні основний та запасний варіанти маршруту подорожі та вивчити їх складні ділянки, способи та засоби їх подолання, а також аварійні варіанти виходу з маршруту;

- підготувати відповідний картографічний матеріал, розробити план та графік подорожі, визначити контрольні пункти та терміни проходження маршруту, заходи з техніки безпеки, ознайомити з цими матеріалами учасників подорожі;

- при потребі отримати консультації щодо маршруту в МКК або інших установах та організаціях;

- узгодити з адміністрацією навчального закладу, що проводить туристську подорож, та МКК порядок дій при планових (у разі потреби) поділах групи на підгрупи, а також кандидатури керівників, заступників керівників (помічників) підгруп, туристська кваліфікація яких відповідає вимогам;

- організувати підбір та підготовку якісного групового та індивідуального спорядження, у т.ч. і спорядження для страховки, з урахуванням вимог техніки безпеки та специфічних особливостей конкретної подорожі (району подорожі, виду туризму, категорії (ступеня) складності походу, часу проведення подорожі тощо);

- організувати підготовку та підбір продуктів харчування, складання кошторису витрат, з'ясувати можливості поповнення запасу продуктів на маршруті;

- одержати, у разі потреби, дозвіл на відвідування району з обмеженим доступом (заповідники, заказники тощо);

- оформити в установленому порядку маршрутні документи;

- розробити план дослідницької, краєзнавчої, природоохоронної роботи та інших заходів на маршруті, якщо такі заплановано проводити;

- направити до відповідної аварійно-рятувальної служби повідомлення (за наявності рекомендації МКК) за зразком, не пізніше

ніж за 10 днів до початку маршруту з активними способами пересування. Якщо маршрут проходить територією, що обслуговується декількома підрозділами, - направити повідомлення в кожний з них;

- у разі потреби зміни маршруту, складу групи, термінів проведення або інших записів у маршрутних документах до від'їзду групи в подорож погодити ці зміни з адміністрацією навчального закладу, який здійснює подорож, та МКК, що дала позитивний висновок про можливість проведення подорожі, і повідомити про це аварійно-рятувальну службу, яка зареєструвала групу.

2.3. Під час проведення туристських подорожей з активними способами пересування керівнику та його заступнику необхідно [55]:

- дотримуватися затвердженого маршруту, робити, у міру можливості, відмітки в маршрутних книжках і маршрутних листах про проходження маршруту;

- дотримуватися рекомендацій і вказівок МКК та відповідної аварійно-рятувальної служби;

- забезпечити дотримання учасниками правил використання туристського спорядження, у т.ч. для страховки;

- повідомляти телеграмою навчальний заклад, який здійснює подорож, а також відповідну МКК та відповідну аварійно-рятувальну службу про початок та закінчення подорожі, а також про проходження групою контрольних пунктів;

- у разі зміни маршруту або складу групи за будь-яких обставин після виїзду в подорож повідомити про це при першій нагоді адміністрацію навчального закладу, який здійснює подорож, відповідну МКК та відповідну аварійно-рятувальну службу;

- уживати заходів, спрямованих на забезпечення безпеки учасників подорожі: зміна маршруту, припинення подорожі у зв'язку з виникненням небезпечних природних явищ та з інших обставин, а також у

разі потреби надання допомоги потерпілому; при цьому ускладнення маршруту допускається тільки у виняткових випадках і не дає підстави для підвищення залікової категорії складності походу;

- не допускати безпідставного поділу групи, відставання від групи окремих учасників, а також від'їзду окремих членів групи без супроводу одного із заступників керівника (від'їзд одного чи декількох учасників можливий лише за умови, що в групі два або більше заступників керівника);

- у разі поділу групи призначити керівника підгрупи з числа своїх заступників та їх помічників (можливе призначення помічників керівника підгрупи з числа найбільш досвідчених учасників - учнів, студентів), що мають відповідний рівень туристської кваліфікації з урахуванням вимог, викладених у цих Правилах;

- при аварійній ситуації (раптовому виникненні умов, що загрожують життю та здоров'ю учасників подорожі) ужити заходів щодо збереження життя та здоров'я учасників, виходячи з конкретної ситуації та реальної наявності сил та засобів для ліквідації аварії;

- при будь-якому поділі групи визначити підгрупам завдання для виконання, контрольні терміни, порядок дій і зв'язок;

- у разі нещасного випадку керівник туристської групи зобов'язаний: терміново організувати надання першої долікарської допомоги потерпілому та його доставку до лікувальної установи, викликати, при потребі, найближчу аварійно-рятувальну службу; повідомити про випадок, що стався, керівника навчального закладу, що проводить подорож, відповідну МКК, службу безпеки життєдіяльності та інші відповідні служби; до прибуття комісії з розслідування зберегти обстановку на місці в тому стані, у якому вона була на момент події (якщо це не загрожує життю і здоров'ю оточення і не призведе до більш тяжких наслідків).

- організувати, при потребі, оперативну допомогу іншій групі, що перебуває в даному районі і потребує допомоги.

3. Після закінчення туристської подорожі керівник і його заступники спільно з учасниками в обумовлені строки оформляють звіт про подорож і подають його навчальному закладу, який здійснює подорож.

Звіт про експедицію або туристсько-спортивний похід з активними способами пересування подається у відповідну МКК. Після розгляду та затвердження звіту в МКК керівник оформляє довідки про здійснення походу та спортивні розряди на кожного учасника групи.

4. Керівник туристської групи має право [54]:

- у разі потреби і за наявності в групі не менше двох заступників керівника передати керівництво своєму заступнику за умови, що в наказі на проведення туристської подорожі обумовлено, кому може передаватися керівництво в екстремальних ситуаціях. Про передачу керівництва керівник групи повинен при першій нагоді повідомити навчальний заклад що який здійснює подорож;

- звертатися у вищі відомчі і туристсько-спортивні організації при незгоді із оцінкою його дій під час подорожі;

- ураховуючи фізичний, технічний та моральний стан групи або окремих учасників і свій власний, припинити подорож і зняти групу з маршруту [55].

ВИСНОВКИ

1. Основними групами факторів, що впливають на розвиток туризму та рекреації є: туристично-рекреаційні ресурси, туристично-рекреаційні потреби, економічні можливості суспільства.

2. Туристично-рекреаційні ресурси виступають як передумови задоволення туристично-рекреаційних потреб людини та організації господарського комплексу, що спеціалізується на туристично-рекреаційному обслуговуванні населення. Баштанський район володіє потужними рекреаційно-туристичними ресурсами, основою яких є об'єкти природо-заповідного фонду та флора і фауна.

3. Туристично-рекреаційні потреби населення Баштанського району формуються під впливом таких чинників, як рівень доходів населення, культурно-освітній рівень, стан здоров'я. Економічні умови та ресурси Баштанського району сприяють нарощуванню потенціалу для розвитку різних напрямків туризму.

4. Баштанський район має більше можливостей, ніж ризиків для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу. До факторів, що сприятимуть сприятливим змінам належать: розвиток нових видів туризму, міжнародні зв'язки, міжнародна допомога для розвитку візит-центрів та благоустрою регіональних ландшафтних парків, фінансовий розвиток регіонів,

децентралізація, посилення ролі громадянського суспільства та підтримка підприємств.

5. Сильними сторонами розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу Баштанського району є: понад 50 одиниць туристичних об'єктів, географічне розташування, природно-ресурсний потенціал; транспортні сполучення.

6. Слабкими сторонами розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу є: недостатня кількість інвестицій, відсутність достатнього рівня інноваційного розвитку; ціна туристичного продукту – надто завищені ціни на деякі тури; стандарти обслуговування на низькому рівні, потребують удосконалення; реклама рекреаційно-туристичного продукту; екологічний стан області.

7. Основні загрози розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу: незадовільний занедбаний стан туристичної інфраструктури району, недостатнє фінансування галузі туризму та відповідно повільний темп розвитку сфери рекреаційних послуг.

8. Шляхами та засобами вирішення головних проблем може бути: популяризація, реклаमाція та інформаційний супровід рекреаційно-туристичного потенціалу району; розроблення та реалізація туристичних маршрутів для відвідування об'єктів, що мають особливу екологічну, культурну та історичну цінність; створення на території області сучасних рекреаційних зон, як органічної складової туристичної інфраструктури Баштанського району з використанням наявного потенціалу пам'яток і об'єктів культурної спадщини; розвиток туристичної інфраструктури; культурно-фестивальна, подієва, виставкова діяльність; проведення навчань, семінарів, форумів тощо для виховання туристичного етикету у працівників сфери обслуговування, розміщення та туризму; розвиток перспективних напрямів повоєнного відновлення сфери туризму.

9. В роботі розраховано збитки від засмічення території рекреантами та розглянуто правила техніки безпеки під час проходження маршруту екологічної стежки, розроблено вимоги до екскурсовода та відвідувачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. <https://wedex.com.ua/blog/swot-analiz-shho-tse-take-ta-prikladi-vikoristannya/>
2. <https://ua.weblium.com/blog/efektivnij-swot-analiz-zaporuka-uspihu-vashogo-biznesu-najkrashi-prikladi-dlya-riznih-nish-biznesu>
3. <https://esputnik.com/uk/blog/swot-analiz-iz-prikladami>
4. Берданова О., Вакуленко В., Тертичка В. Стратегічне планування: навчальний посібник. Львів: ЗУКЦ, 2008. 138 с.
5. SWOT-аналіз соціо-економіко-екологічних систем: навчальний посібник / І. Ю. Аблєєва, Л. Д. Пляцук. – Суми: Сумський державний університет, 2022. – 229 с
6. ПОСТАНОВА Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів». <https://zakon.rada.gov.ua>. 17 липня 2020.
7. <https://decentralization.ua/newrayons/1369/communities>
8. Поствоєнний розвиток природно-заповідного фонду Миколаївщини. – Миколаїв - Київ - Чернівці : Друк Арт, 2023. – 224 с.
9. В. К. Хільчевський. Інгул // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. — Т. 11 : Зор — Как. — 710 с. — ISBN 978-966-02-6092-4.

10. Водний фонд України: Штучні водойми — водосховища і ставки: Довідник / За ред. В. К. Хільчевського, В. В. Гребеня. — К.: Інтерпрес, 2014. — 164 с.

11. Фролова В.Ю. SWOT-аналіз конкурентоспроможності туристичного ринку України. Вісник БУМіБ. 2015. № 1. С. 42-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2015_1_10.

12. Хоменко С.В., Тарасюк Г.М., Кірейцева Г.В., Демчук Л.І., Циганенко-Дзюбенко І.Ю. SWOT-аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області. Екологічні науки: науково-практичний журнал. Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 4(49). С. 194-199.

13. Семенов В.Ф. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності: монографія. К.: Фенікс, 2008. 201 с.

14. Коломієць Г.В. Мережа природоохоронних територій Миколаївської області в контексті збереження фітобіоти // Агроекологічний журн., 2004. — № 3. — С. 13–18.

15. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Біла_криниця_\(заказник\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Біла_криниця_(заказник))

16. https://uk.wikipedia.org/wiki/Висунський_заказник

17. [https://ecolog.mk.gov.ua/store/files/file/Вис-Інгулець%20\(1\).pdf](https://ecolog.mk.gov.ua/store/files/file/Вис-Інгулець%20(1).pdf)

18. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Водоспад_\(заказник\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Водоспад_(заказник))

19.

[https://uk.wikipedia.org/wiki/Володимирівська_Дача_\(лісовий_заказник,_Миколаївська_область\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Володимирівська_Дача_(лісовий_заказник,_Миколаївська_область))

20. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Володимирівський_гай_\(пам%27ятка_природи\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Володимирівський_гай_(пам%27ятка_природи))

21. Рішення Миколаївської обласної ради від 30.12.2010 р. №13.

22. Природно-заповідна справа та історико-культурна спадщина Баштанського району / упор.: М. Романенко, О. Требух, В. Албалщук. - [Б. м. : б. и.], 2020. - 12 с.

23. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Джерело_\(пам%27ятка_природи,_Березнегуватський_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Джерело_(пам%27ятка_природи,_Березнегуватський_район))

24. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Джерело_мінеральної_води_\(пам'ятка_природи\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Джерело_мінеральної_води_(пам'ятка_природи))
25. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Єлизаветівка_\(заказник\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Єлизаветівка_(заказник))
26. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Івано-Кепине_\(заказник\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Івано-Кепине_(заказник))
27. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Каширове>
28. <https://pzf.land.kiev.ua/pzfl2-1.html>
29. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Лощина_\(заказник\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Лощина_(заказник))
30. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Мар'янівський_\(ботанічний_заказник\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Мар'янівський_(ботанічний_заказник))
31. https://uk.wikipedia.org/wiki/Мокра_Балка
32. https://uk.wikipedia.org/wiki/Мурахівський_заказник
33. https://www.zoology.dp.ua/wp-content/downloads/brigadirenko/BR_02_02.pdf
34. <https://ecolog.mk.gov.ua/store/files/file/litopis-10-2017.pdf>
35. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пришиб_\(пам'ятка_природи\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пришиб_(пам'ятка_природи))
36. https://uk.wikipedia.org/wiki/Рубанівський_ставок
37. https://uk.wikipedia.org/wiki/Скобелівська_Балка
38. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Степок_\(пам'ятка_природи\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Степок_(пам'ятка_природи))
39. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Чабанка_\(урочище,_Миколаївська_область\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Чабанка_(урочище,_Миколаївська_область))
40. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Ювілейне_\(пам'ятка_природи\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ювілейне_(пам'ятка_природи))
41. https://uk.wikipedia.org/wiki/Яковлівський_заказник
42. <https://ecolog.mk.gov.ua/ua/news/?id=71118>
43. <http://ecolog.mk.gov.ua/ua/RLP/pryingulskyi/>
44. <http://discovermykolaiv.com.ua/prirodni-zoni/regionalniy-landshaftniy-parkpriingulskiy>
45. <http://redbook-flora.land.kiev.ua/0020.html>
46. <http://www.cites.org>
47. <http://conventions.coe.int/>
48. https://www.botany.kiev.ua/doc/of_reg_sp.pdf

49. Тарашук С. В. Герпетофауна Северо-Западного Причерноморья и ее изменения под действием антропоических факторов: Дис. ... канд. биол. наук. – К.: Ин-т зоол. им. И. И. Шмальгаузена АН УССР, 1987. – 311 с.

50. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затверджено наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища 27.10.1997 № 171 (у редакції Наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища 04.04.2007 № 149), зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25.04.2007 р., № 422/13689.

51. Рижков С.С., Літвак С.М., Літвак О.А., Гурець Н.В. Економічні розрахунки в природоохоронній діяльності. Навчальний посібник / Під загальною редакцією професора С.С. Рижкова. – Миколаїв: НУК, 2012. – 192с.

52. ДСанПіН 2.2.7.029-99 "Державні санітарні правила і норми. Гігієнічні вимоги щодо поводження з промисловими відходами та визначення класу їх небезпеки для здоров'я населення". Постанова Головного державного санітарного лікаря України від 01.07.99, № 29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://normativ.com.ua>.

53.. Прасул Ю.І. Безпека туристичних подорожей: Навчально-методичний посібник / Ю.І. Прасул, О.В. Чуйко.– Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011.-30 с.

54. <https://osvita-docs.com/node/32>

55. <https://vseosvita.ua/library/instrukcia-z-ohoroni-praci-pri-provedenni-ekskursij-131471.html>